

# **TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ İÇİN YENİ ANAYASA TASLAĞI**

**TÜRK MİLLETİNE SUNULUR**

## BAŞLANGIÇ

Bu Anayasa, Türk Vatanının ve Türk Milletinin ebedî varlığını, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, tarihî sürekliliğini, millî egemenliği, laik Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ile ilke ve inkılaplarını esas alır; akıl, bilim ve millet iradesiyle kabul edilmiştir.

Egemenlik kayıtsız ve şartsız Türk Milletine aittir; Anayasaya bağlı, hukukla sınırlı, liyakat esaslı, şeffaf, tarafsız ve denetlenebilir kurumlar eliyle kullanılır. Türk Milleti, Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı eşit yurttaşlar bütünüdür.

Vatandaşların dil, inanç, kültür, düşünce, yaşam tarzı ve bölgesel farklılıkları; millî birlik, ortak vatandaşlık bilinci ve hukuk önünde eşitlik temelinde korunur. Bu farklılıklar ayrımcılık, dışlama veya asimilasyon sebebi yapılamaz.

Kamu gücü, millet adına kullanılan bir emanettir; hukuk, adalet, liyakat, ehliyet, tarafsızlık, kamu yararı ve millî yarar dışında hiçbir kişi, zümre, ideoloji veya çıkara dayandırılmaz.

Türkiye Cumhuriyeti; akıl, bilim, eğitim, teknoloji, üretim, hukuk güvenliği, çevre, kültür ve toplumsal barış alanlarında çağdaş medeniyet seviyesini aşmayı millî hedef kabul eder. Devlet; Türk millî menfaatlerini, milletin birliğini, tarihî ve manevi değerleri, laik Cumhuriyeti ve Atatürk ilkelerini korur.

Bu Anayasanın amacı; Atatürk ilkelerine bağlı, Türk Milletinin ortak değerlerini esas alan, liyakatle işleyen, adaletle yöneten, denetlenebilir ve sürdürülebilir bir cumhuriyet düzeni kurmaktır.

Bu Anayasa, sözüne ve ruhuna bağlı kalınarak uygulanmak üzere, Türk Milletinin hür iradesine, ortak aklına, vicdanına, vatan ve millet sevgisine ve liyakat esaslı gelecek iradesine emanettir.

## GENEL ESASLAR

### **Madde 1 – Devletin Şekli**

Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

### **Madde 2 – Cumhuriyetin Nitelikleri**

Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

### **Madde 3 – Devletin Bütünlüğü, Resmî Dili, Bayrağı, Millî Marşı ve Başkenti**

Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Millî marşı “İstiklal Marşı”dır. Başkenti Ankara’dır.

### **Madde 4 – Değiştirilemeyecek Hükümler**

Anayasanın birinci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, ikinci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve üçüncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

### **Madde 5 – Devletin Temel Amaçları, Kamu Kalitesi ve Stratejik Devlet Kapasitesi**

Devletin temel amaç ve görevleri; Türk Milletinin bağımsızlığını, birliğini, ülkenin bütünlüğünü, demokratik, laik, sosyal hukuk devleti niteliğini ve Atatürk ilkeleri doğrultusunda millî egemenliği korumaktır. Devlet; adalet, kamu düzeni, toplumsal barış, refah, fırsat eşitliği ve insani gelişme şartlarını güvenceye alır.

Devlet yönetimi; uzun vadeli planlama, stratejik devlet kapasitesi, kamu hizmeti kalitesi, açık veri, liyakat, mali disiplin, hukuk güvenliği, yolsuzlukla mücadele, demokratik denetim ve ölçülebilir sonuç esaslarına dayanır. Kamu gücü yalnız denetlenebilir kamu yararı için kullanılır.

Devlet; bilim, teknoloji, eğitim, üretim, hukuk güvenliği, kültür, çevre, kriz dayanıklılığı, stratejik tedarik güvenliği ve kamu hizmeti kalitesinde çağdaş medeniyet düzeyini aşmayı ölçülebilir millî hedef olarak gözetir.

Kamu hizmetlerinde kalite, hız, erişilebilirlik, ölçülebilir sonuç, vatandaş memnuniyeti, verimlilik ve sürekli iyileştirme esastır. Devlet, bu esasları ilk yıldan itibaren açık veri, hizmet süresi, başvuru sonucu, hata oranı, maliyet ve performans göstergeleriyle izler.

Devlet görevlerini düşünce, inanç, yaşam tarzı, meşru eleştiri, barışçıl toplantı veya farklı görüşleri baskılama aracı olarak kullanamaz.

### **Madde 6 – Egemenlik**

Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletine aittir; egemenlik devredilemez, vazgeçilemez ve bölünemez. Türk Milleti egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, hukuka bağlı, liyakatli ve denetlenebilir yetkili organlar eliyle kullanır.

Egemenlik hiçbir kişi, zümre veya çıkar grubuna bırakılamaz; Anayasadan kaynaklanmayan hiçbir yetki kullanılamaz. Anayasal yetkiler yalnızca somut görev alanı ve kamu yararı için kullanılır. Hiçbir yetki denetim dışı bırakılamaz.

Halkın yönetime sürekli, bilinçli ve etkili katılımı esastır. Bu katılım millet iradesini veya yetkili organların anayasal konumunu daraltacak biçimde düzenlenemez.

### **Madde 7 – Yasama Yetkisi**

Yasama yetkisi Türk Milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir ve bu yetki devredilemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi yetkiyi Anayasaya, hukuka, kamu yararına, millet iradesine, Şeffaflık ve denetim esaslarıyla kullanır.

Yasama faaliyeti hiçbir çıkar etkisine bırakılamaz.

Yasama usulleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun yapma ve denetim yetkisini etkisiz kılacak Şekilde düzenlenemez.

### **Madde 8 – Yürütme Yetkisi ve Görevi**

Yürütme yetkisi ve görevi, Türk Milleti adına, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak Başbakan tarafından; kanunla kurulan teşkilatlar, kurumlar ve bağlı kuruluşlar eliyle kullanılır. Genel anayasal sorumluluk Başbakana, alan sorumluluğu ilgili teşkilat ve başkanlarına aittir.

Yürütme; hukuka bağlılık, liyakat, kamu yararı, bilimsel veri, somut ihtiyaç ve planlı yönetim esaslarına dayanır. Yetki keyfi veya çıkar ilişkisiyle kullanılamaz.

Toplumsal ihtiyaç; resmî veri, hizmet göstergesi, uzman raporu veya denetlenebilir saha tespitiyle ortaya konulur. Soyut gerekçe tek başına sınırlama veya müdahale yetkisi doğurmaz.

Cumhurbaşkanı, icrai yürütme yetkisi kullanmaksızın Devletin tarafsız temsilcisi olarak btnlğu ve kurumların uyumunu gözetir. Kanunla Cumhurbaşkanıya yeni icra yetkisi verilemez.

Başbakan; yürütme programı, bütçe uygulaması, plan uyumu ve zorunlu kamu hizmetlerinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun ve bütçe yetkisi saklı kalmak üzere, ilgili anayasal kurumlarla eşgüdüm ve istiŐare içinde hareket eder.

### **Madde 9 – Yargı Yetkisi**

Yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır.

Bağımsızlık, yargı görevinin dış emir, talimat ve baskıdan uzak yürütülmesidir. Tarafsızlık, yargı görevinin kişisel veya kurumsal eğilim gözetilmeden yerine getirilmesidir.

Mahkemeler görevlerini Anayasaya, hukuka, adalete, eşitliğe ve adil yargılanma ilkesine uygun olarak yerine getirir.

Yargı organları bağımsızdır; mahkemelere emir, talimat, tavsiye veya telkinde bulunulamaz.

Yargı faaliyetleri hukuki denetime açıktır.

Yargı teşkilatı ve işleyişi, mahkemelerin bağımsızlığı, tarafsızlığı ve etkili yargısal korumayı zedeleyecek biçimde düzenlenemez.

## **Madde 10 – Kanun Önünde Eşitlik**

Herkes; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, inanç, din, mezhep veya benzeri herhangi bir sebeple ayırım gözetilmeksizin hukuk ve kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet; çocuklar, yaşlılar, engelliler, şehit yakınları, maluller ve gaziler için gerekli tedbirleri alır. Bu tedbirler eşitliğe aykırı sayılmaz. Devlet organları ve idare işlemlerinde eşitlik ve liyakat esasına uyar.

Biçimsel olarak eşit görünen ancak ayrımcı sonuç doğuran düzenlemeler maddeye aykırıdır.

## **Madde 11 – Anayasanın Bağlayıcılığı ve Üstünlüğü**

Anayasa hükümleri yasama, yürütme, yargı, idare ve herkes için bağlayıcı en üst hukuk kurallarıdır. Devletin bütün işlem ve faaliyetleri Anayasaya dayanır; kanunlar, anayasal ve idari işlemler Anayasaya aykırı olamaz.

Kanunla düzenleneceği belirtilen konular anayasal hak, yetki, kurum, ilke ve güvenceleri daraltamaz veya etkisiz kılamaz. Liyakat, tarafsızlık, adaylık, seçim, üyelik, denetim, geçiş ve kurumsal güvenceler alt norm veya fiilî uygulamayla dolanılmaz.

Özel maddelerde tekrarlanmasa dahi hakların özü, yargı yolu, gerekçelilik, denetlenebilirlik, dolanma yasağı ve süreklilik güvenceleri bütün hükümler için uygulanır. Aykırı işlem ve uygulamalar yetkili merci tarafından hükümsüz kılınır; doğmuş sonuçlar hukuk güvenliği ve süreklilik gözetilerek giderilir.

Anayasal organlar ve kamu kurumları kaynaklarını, kurumsal nüfuzunu, medyayı, dijital araçları, gizli bilgiyi, güvenlik faaliyetini veya ekonomik baskıyı başka bir anayasal organın alanını yönlendirmek için kullanamaz.

## **Madde 12 – Temel Hakların Niteliği**

Herkes, insan onuruna dayanan, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklara sahiptir. Devlet hakları korur ve geliştirir.

Temel haklar, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarıyla birlikte kullanılır. Hakların kullanılmasına ilişkin usuller, hakların özünü zedeleyecek veya kullanımını imkânsızlaştıracak biçimde düzenlenemez.

## **Madde 13 – Temel Hakların Sınırlanması**

Temel haklar, özlerine dokunulmaksızın, yalnızca Anayasada belirtilen sebeplerle ve kanunla sınırlanabilir. Sınırlamalar; Anayasaya, demokratik toplum düzenine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz; keyfî uygulanamaz.

Sınırlama sebepleri soyut veya öngörülemez biçimde yorumlanamaz; genel ahlâk, kamu düzeni, güvenlik ve kamu yararı gerekçeleri meşru eleştiriyi, barışçıl faaliyeti veya hakkın özünü bastırma aracı yapılamaz.

Bir hakkın kullanımını zorlaştıran, geciktiren, aşırı maliyete veya belirsiz takdire bağlayan ya da başvuru yollarını etkisiz kılan düzenlemeler sınırlama sayılır.

Temel haklara ilişkin bütün sınırlamalar yargı denetimindedir.

#### **Madde 14 – Temel Hakların Kötüye Kullanılamaması**

Temel haklar; Devletin bölünmez bütünlüğünü, demokratik ve laik Cumhuriyeti, insan haklarını veya anayasal düzeni ortadan kaldırmak amacıyla kullanılamaz. Hiçbir hak, başkalarının haklarını yok edecek veya anayasal düzeni ihlal edecek biçimde kullanılamaz.

Anayasa hükümleri, hakları yok etme veya kötüye kullanma yetkisi veriyormuş gibi yorumlanamaz. Madde; hakların özünü daraltacak, eleştiriyi veya bilimsel tartışmayı bastıracak biçimde uygulanamaz.

Aykırı fiil ve faaliyetlere ilişkin kanuni yaptırımlar 13. madde ilkelerine uygun olur.

#### **Madde 15 – Temel Hakların Olağanüstü Dönemlerde Sınırlanması**

Savaş, seferberlik ve olağanüstü hâllerde haklar, milletlerarası yükümlülükler saklı kalmak üzere, durumun zorunlu kıldığı ölçüde ve kanunla geçici olarak sınırlanabilir veya kullanılmaları kısmen durdurulabilir. Tedbirler zorunlu, ölçülü ve yargı denetimli olur; belirsiz, genel veya sınırsız yetki verilemez.

Tedbirler hakkın özünü ortadan kaldıracak veya durumun gerektirdiği ölçüyü aşacak biçimde uygulanamaz. Bu hâllerde dahi aşağıdaki hak ve güvencelere dokunulamaz:

- a) Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında yaşama hakkı;
- b) Maddi ve manevi varlığın bütünlüğü;
- c) Din, vicdan, düşünce ve kanaat özgürlüğünün özü;
- ç) Suç ve cezaların geçmişe yürütülmemesi ilkesi;
- d) Masumiyet karinesi;
- e) Savunma hakkının özü;
- f) Mahkemeye erişim hakkı;
- g) Etkili yargısal başvuru güvencesi.

Tedbirlerin kapsamı, süresi ve denetimi açık kanuni usule bağlanır.

#### **Madde 16 – Yabancılar, Göç, Sığınma ve Demografik Denge**

Yabancıların hakları milletlerarası hukuka uygun, kanunla ve ölçülü sınırlanabilir. İnsan onuruna dayanan çekirdek haklar ortadan kaldırılamaz. Göç, sığınma, geçici koruma ve geri gönderme işlemlerinde insan onuru, millî güvenlik, kamu düzeni, demografik denge, uyum, ayrımcılık yasağı, bireysel değerlendirme, etkili başvuru ve yargı yolu esas alınır.

Demografik denge ve kapasite değerlendirmeleri somut, denetlenebilir verilere dayanır; aidiyet varsayımı tek başına sınırlama, dışlama veya olumsuz işlem sebebi yapılamaz.

# TEMEL HAKLAR, ÖZGÜRLÜKLER VE ÖDEVLER

## Kişinin Hakları, Özgürlükleri ve Güvenceleri

### Madde 17 – Kişinin Dokunulmazlığı, Maddi ve Manevi Varlığı

Herkes, insan onuruna dayanan yaşama ve maddi-manevi varlığını koruma hakkına sahiptir. Devlet hakları korur. Tıbbi zorunluluklar dışında kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; kimse rızası olmadan bilimsel deneye tabi tutulamaz.

Ölüm cezası verilemez. Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümlere ilişkin 15. madde hükmü saklıdır.

İşkence, eziyet ve insan onuruyla bağdaşmayan ceza veya muamele yasaktır. Bu yasak asla ihlal edilemez. Güç veya silah kullanımı ancak kanundaki, somut ve yakın tehlikede, zorunlu, ölçülü ve son çare olan hâllerde mümkündür.

Güç kullanma yetkisi açık, dar ve denetlenebilir biçimde düzenlenir; belirsiz veya keyfî yetki tanınmaz. Toplantı ve gösterilere yönelik kolluk müdahalesi; gerekçe, emir zinciri, araç, süre, yaralanma ve gözaltı bilgisini içeren kayıt düzenine tabidir.

### Madde 18 – Zorla Çalıştırma Yasağı

Hiç kimse zorla çalıştırılmaz; angarya yasaktır. Kanunla açıkça düzenlenmek, zorunlu, ölçülü ve kamu yararına uygun olmak şartıyla; hükümlülük kapsamındaki çalışmalar, olağanüstü hâl hizmetleri ve zorunlu vatandaşlık ödevleri zorla çalıştırma sayılmaz.

Bu yükümlülükler keyfî, sınırsız veya ayrımcı biçimde uygulanamaz; hakları ihlal edemez.

### Madde 19 – Kişi Hürriyeti ve Güvenliği

Kişi hürriyetini sınırlayan işlemler ancak kanuna dayanır. Yakalama, gözaltı, tutuklama ve hürriyeti bağlayıcı tedbirler hâkim kararına bağlıdır. Koruma, tedavi, eğitim, sınır dışı veya geri verme amaçlı hürriyet sınırlamaları da aynı güvenceye tabidir. Zorunlu hâllerde yetkili merci işlemi derhâl hâkim denetimine sunulur.

Yakalanan veya tutuklanan kişiye sebepler ve hakları derhal bildirilir; durumu yakınlarına derhâl haber verilir. Kişi azami kırk sekiz (48) saat, toplu suçlarda dört (4) gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Bu süreler olağanüstü hâllerde kanunla sınırlı olarak uzatılabilir; uzatma hiçbir hâlde toplam yedi (7) günü aşamaz ve hâkim denetimi ile etkili başvuru güvencesi askıya alınamaz.

Tutuklanan herkes, makul sürede yargılanma ve yargılama süresince serbest bırakılmayı isteme hakkına sahiptir. Hürriyetinden yoksun bırakılan herkes, işlemin hukuka uygunluğunun yargı denetimini ve aykırılık hâlinde derhal serbest bırakılmayı isteyebilir.

Yakalama, gözaltı ve tutuklama usulleri; savunmayı, yargı denetimini ve hâkim önüne çıkarılma hakkını geciktirecek veya etkisiz kılacak şekilde düzenlenemez.

## **Madde 20 – Özel Hayat, Kişisel Veriler, Kamu Verisi, Dijital Güvenlik ve Yapay Zekâ**

Herkes özel ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir; bu alanların gizliliği ihlal edilemez. Millî güvenlik, kamu düzeni, suçun önlenmesi veya başkalarının haklarının korunması sebepleriyle, kanuna uygun hâkim kararı olmadıkça kimse aranamaz ve eşyasına el konulamaz.

Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde yetkili merciin yazılı emri derhâl hâkim onayına sunulur; hâkim süresinde karar vermezse tedbir kalkar.

Herkes kişisel verilerinin korunmasını, verileri hakkında bilgilendirilmeyi, erişimi, düzeltmeyi ve silinmeyi isteme hakkına sahiptir. Kişisel veriler yalnız belirli, açık ve meşru amaçlarla, kanundaki hâllerde veya açık rızayla işlenebilir; keyfî kullanım ve genel gözetim rejimi kurulamaz.

Kamu verisi; kişisel veriler, millî güvenlik ve kanuni gizlilik korunarak açık, doğrulanabilir, analiz edilebilir, birlikte işler ve kamu politikası denetimine elverişli yönetilir. Bütçe, ihale, imar, afet, kamu hizmeti, plan hedefi ve performans göstergeleri ilk yıldan itibaren açık veri düzenine alınır. Kamu politikaları ve yapay zekâ sistemleri etki analizi ve denetlenebilir kayıt düzenine tabidir.

Devlet dijital kamu altyapısını, kritik bilgi sistemlerini, veri egemenliğini ve siber güvenliği millî egemenlik, hukuk devleti, temel haklar ve kamu yararıyla korur; bu altyapı denetimsiz yabancı veya özel tekillere bağımlı bırakılamaz.

Kamu hizmetlerinde yapay zekâ ve otomatik karar sistemleri; insan denetimi, açıklanabilirlik, ayrımcılık yasağı, veri güvenliği, itiraz ve bağımsız denetim sağlanmadan kullanılamaz. Hiç kimse denetlenemeyen otomatik kararlar temel hak, hizmet veya yargı yoluna erişimde dezavantajlı duruma düşürülemez.

Dijital araçlar, seçim iradesini, yargıyı, haber alma hakkını, kişisel verileri veya kamuoyunu manipüle etmek için kullanılamaz.

Kişisel veri, kamu verisi, dijital kamu altyapısı, siber güvenlik, yapay zekâ ve otomatik karar sistemlerine ilişkin usuller; insan denetimi, açıklanabilirlik, itiraz, veri güvenliği, ayrımcılık yasağı ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

## **Madde 21 – Konut Dokunulmazlığı**

Kimsenin konutuna dokunulamaz. Millî güvenlik, kamu düzeni, suçun önlenmesi veya başkalarının haklarının korunması sebepleriyle; kanuna uygun hâkim kararı olmadıkça konuta girilemez, arama ve el koyma yapılamaz.

Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde yetkili merciin yazılı emri gerekir. Bu karar derhâl hâkim onayına sunulur ve hâkim süresi içinde karar vermezse tedbir kendiliğinden kalkar. Konut dokunulmazlığına ilişkin istisnalar açık, belirli ve istisnai olmak zorundadır; genel veya önleyici arama rejimi kurulamaz.

## **Madde 22 – Haberleşme Hürriyeti**

Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir; haberleşmenin gizliliği esastır. Millî güvenlik, kamu düzeni, suçun önlenmesi veya başkalarının haklarının korunması sebepleriyle; kanuna uygun hâkim kararı olmadıkça haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz.

Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde yetkili merciin yazılı emri gerekir. Bu karar derhâl hâkim onayına sunulur ve hâkim süresi içinde karar vermezse müdahale kendiliğinden kalkar. Haberleşme denetim ve kayıt rejimleri haberleşme gizliliğini genel olarak kaldıramaz.

### **Madde 23 – Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti**

Herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti; suçun önlenmesi, sağlıklı ve düzenli kentleşme veya kamu mallarının korunması amacıyla kanunla sınırlanabilir.

Seyahat hürriyeti; suç soruşturması, kovuşturması veya suçun önlenmesi amacıyla kanunla sınırlanabilir. Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Bu hürriyetleri engelleyen genel veya süresiz yasaklar kurulamaz.

### **Madde 24 – Din ve Vicdan Hürriyeti**

Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. İbadet, dinî ayin ve törenler serbesttir. Ancak kamu düzenine, başkalarının haklarına ve anayasal düzene aykırı olamaz.

Küçükler bakımından hak, kanuni temsilcisinin talebiyle kullanılır. Kimse, devletin temel düzenini din kurallarına dayandırmak veya dinî değerleri kişisel, zümresel veya siyasi çıkar amacıyla kullanmak için faaliyette bulunamaz.

Din ve vicdan hürriyeti ön izin, ayrımcı denetim veya baskı yoluyla engellenemez.

### **Madde 25 – Düşünce ve Kanaat Hürriyeti**

Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Bu hürriyetin özü sınırlanamaz.

Kimse, düşünce ve kanaatini açıklamaya veya açıklamamaya zorlanamaz; bunlardan dolayı kınanamaz, suçlanamaz, fişlenemez, baskıya veya yaptırıma tabi tutulamaz.

### **Madde 26 – Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti**

Herkes, düşünce ve kanaatini söz, yazı, yayın, dijital iletişim veya başka yollarla tek başına ya da toplu olarak açıklama, yayma, haber ve fikir alma hürriyetine sahiptir. Bu hürriyet; millî güvenlik, kamu düzeni, suçun önlenmesi, başkalarının hakları, özel hayat ve yargı görevinin gerekleri amacıyla, kanunla ve 13. maddeye göre sınırlanabilir.

İfade hürriyeti ön izne bağlanamaz; lisans, erişim, yayın, platform, yaptırım veya kamu kaynağı rejimleri bu hürriyeti doğrudan veya dolaylı biçimde etkisiz kılamaz. Basın, yayın ve dijital iletişim alanındaki düzenlemeler; haber verme, eleştiri, yorum ve kamu politikası tartışmasını bastırarak şekilde uygulanamaz.

### **Madde 27 – Bilim, Sanat, Teknoloji ve Stratejik Millî Kapasite**

Herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda araştırma yapma hakkına sahiptir. Bilimsel ve sanatsal faaliyetler idari veya mali usullerle keyfî engellenemez.

Bu hürriyet millî güvenlik, kamu düzeni ve başkalarının haklarının korunması amacıyla, kanunla ve 13. maddeye göre sınırlanabilir.

Araştırma-geliştirme, teknoloji transferi, girişimcilik, fikrî mülkiyet, stratejik teknoloji, üretim ve güvenlik politikaları liyakat, akademik özgürlük, rekabet, şeffaflık, mali disiplin, uzun vadeli planlama ve kamu yararıyla yürütülür.

Kritik teknoloji ve stratejik sektörlerde millî kapasite; liyakat, rekabet, AR-GE, fikrî mülkiyet, nitelikli insan gücü, teknoloji bağımsızlığı, üretim zinciri derinliği ve tedarik güvenliğiyle geliştirilir.

Devlet destekleri açık hedef, ölçülebilir sonuç, rekabet, yerli kapasite, kamu yararı ve bağımsız denetime dayanır; ayrıcalık, kapalı sübvansiyon veya verimsiz kaynak aktarımı rejimine dönüşemez.

Uzay, yapay zekâ, siber güvenlik, biyoteknoloji, ileri üretim ve benzeri kritik teknoloji faaliyetleri barışçıl kullanım, millî güvenlik, insan onuru ve uluslararası hukuk esaslarıyla yürütülür.

Bu alandaki destek, faaliyet ve usuller; akademik özgürlük, rekabet, liyakat, şeffaflık, mali disiplin ve kamu yararı korunarak kanunla düzenlenir.

## **Madde 28 – Basın ve Medya Özgürlüğü**

Basın ve medya hürdür; sansür edilemez. Devlet; medya çoğulculuğunu, editoryal bağımsızlığı, haber alma hakkını ve basın güvenliğini eşitlik ve tarafsızlıkla korur.

Toplumsal olaylar ve protestolarda haber takibi, görüntü alma ve kaynak koruma hakkı; şiddete iştirak, delil karartma veya kolluğu engelleme hâlleri dışında sınırlanamaz. Basın hürriyeti yalnızca 13. maddeye uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Yayın toplatma, dağıtım engeli veya kapatma hâkim kararına bağlıdır; gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde verilen emir derhâl hâkim onayına sunulur, onaylanmazsa kendiliğinden kalkar.

Medya sahipliği, finansmanı, kamu ilanı, reklamı, desteği, lisansı, denetimi ve erişim imkânları çoğulculuğu, haber alma hakkını ve editoryal bağımsızlığı zedeleyemez. Gizli bilgi, manipüle içerik, örtülü finansman veya açıklanmayan araştırmalarla seçimler, yargı, kurumlar ya da kamuoyu yönlendirilemez.

Yayın yapmak ön izin veya mali teminat şartına bağlanamaz; bildirim usulü fiilî izin rejimine dönüştürülemez.

Basın, yayın ve haber alma faaliyetinde kullanılan araçlar, yayın içeriği gerekçesiyle zapt edilemez, müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz. Suç delillerine ilişkin zorunlu tedbirler hâkim kararı, ölçülülük ve haber alma hakkı korunarak uygulanır.

Düzeltilme ve cevap hakkı; kişilik haklarına saldırı veya gerçeğe aykırı yayın hâllerinde, basın ve ifade özgürlüğünü zedelemeyecek şekilde kanunla düzenlenir. Yayınlanmaması hâlinde başvuru hakkında hâkim gecikmeksizin karar verir.

## **Madde 29 – Dernek Kurma Hürriyeti**

Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma, derneğe üye olma ve üyelikten ayrılma hürriyetine sahiptir. Bu hürriyet; Anayasadaki sebeplerle ve 13. maddeye göre sınırlanabilir.

Genel ahlâk gerekçesi, ancak başkalarının haklarını veya kamu düzenini somut, yakın ve ağır biçimde zedeleyen fiiller bakımından uygulanabilir.

Gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde geçici men kararı derhâl hâkim denetimine sunulur; hâkim süresi içinde karar vermezse karar kendiliğinden kalkar.

### **Madde 30 – Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı**

Herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Hak ön izin şartına bağlanamaz; kamu düzeni amacıyla yalnızca bildirim usulüne tabi tutulabilir.

Hak; Anayasadaki sebeplerle ve 13. maddeye göre sınırlanabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri genel veya sürekli yasaklarla engellenemez; müdahaleler zorunlu, ölçülü ve demokratik toplum düzenine uygun olur.

Karşıt görüşlü toplantı ve gösterilerde idare, her iki tarafın hakkını koruyacak şekilde yer, zaman, güzergâh ve güvenlik tedbirlerini tarafsız, ölçülü esaslara göre belirler. Dağıtma veya engelleme kural olarak hâkim kararıyla mümkündür; açık ve yakın tehlike hâlinde yapılan geçici müdahale derhâl hâkim denetimine sunulur.

Büyük ölçekli veya karşıt görüşlü toplantı ve gösterilerde idare; hakkın güvenli kullanılmasını sağlamak, çatışmayı önlemek, güvenli giriş ve çıkışları korumak, acil sağlık ve bağımsız gözlem imkânlarını temin etmekle yükümlüdür. Hakkın kullanımına ilişkin usuller hakkın özünü zedeleyecek veya kullanılmasını imkânsızlaştıracak biçimde düzenlenemez.

### **Madde 31 – Mülkiyet Hakkı**

Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Hakların özüne dokunulamaz. Mülkiyet hakkı, kamu yararı amacıyla, kanunla, ölçülü ve geriye yürümez biçimde sınırlanabilir; keyfi el koyma yapılamaz.

Kamulaştırma veya mülkiyet hakkını eşdeğer sonuçla sınırlama, ancak gerçek ve zorunlu yarar hâlinde, karşılığı peşin ve tam ödenerek mümkündür. Mülkiyet hakkı toplum yararına aykırı kullanılamaz; sınırlamalar dolaylı el koyma veya kullanımın anlamsızlaşması sonucunu doğuramaz.

### **Madde 32 – Hak Arama, Kanuni Hâkim, İspat ve Temel Hakların Korunması**

Herkes bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde iddia, savunma ve adil yargılanma hakkına sahiptir. Hak; mahkemeye erişim, savunma, silahların eşitliği, makul süre, aleniyet ve gerekçeli kararı kapsar.

Kimse, fiilin işlendiği tarihte kanunen tabi olduğu mahkemeden başka merci önüne çıkarılamaz. Hiçbir mahkeme görev ve yetkisindeki davaya bakmaktan kaçınmaz. Yargı yoluna erişim; harç, süre, ön koşul, ara başvuru, belge yükü veya yetki karmaşasıyla sonuçsuz bırakılamaz.

Yargı yeri, görev ve yetki kuralları önceden belirlenir; kişiye, olaya veya döneme göre değiştirilemez. Aykırı işlemler yargı denetimiyle ortadan kaldırılır.

Kamu görev ve hizmetiyle ilgili isnat ve eleştirilerden doğan davalarda sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Kamu görevlileri görevleri nedeniyle daha geniş eleştiriyeye katlanır. Eleştiri amacı taşıyan düşünce açıklamaları hakaret sayılamaz.

Makul kanaat ve kamu yararı; açıklamanın konusu, kaynakları, zamanı, görevle bağlantısı ve araştırma imkânı birlikte değerlendirilerek belirlenir. İspat usulleri aşırı şekil şartıyla hakkı sonuçsuz bırakamaz.

Anayasal hakları ihlal edilen herkes etkili ve gecikmesiz başvuru hakkına sahiptir. Devlet işlemlerinde başvuru yollarını, mercilerini ve sürelerini açıkça bildirir; başvuru yolları etkili, erişilebilir ve makul süreli olur.

### **Madde 33 – Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar**

Kimse, işlendiği zaman kanunun suç saymadığı fiilden dolayı cezalandırılmaz; kimseye o tarihte kanundakiden ağır ceza verilemez. Suç, ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Kimse aynı fiilden dolayı birden fazla yargılanamaz veya cezalandırılmaz. İdare, kişi hürriyetini kısıtlayıcı müeyyide uygulayamaz; Silahlı Kuvvetlerin iç düzenine ilişkin istisnalar kanunla düzenlenir.

İdari yaptırımlar ceza güvencelerini dolanamaz.

## **Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Haklar**

### **Madde 34 – Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları**

Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet aileyi, bireyin hakları ile kadın ve çocukların korunmasını zedelemekten destekler.

Aile içinde şiddet, istismar ve insan onuruna aykırı muamele yasaktır. Devlet, bu fiilleri önlemek, mağdurları korumak ve çocukların yüksek yararını güvence altına almakla yükümlüdür.

Her çocuk; korunma, bakım, gelişme ve yüksek yararının gözetilmesi hakkına sahiptir. Çocuklar, yüksek yararlarına açıkça aykırı olmadıkça ana ve babalarıyla kişisel ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

### **Madde 35 – Eğitim, Öğrenim, Nitelikli İnsan Gücü, Gençlik ve Spor**

Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, haktan herkesin eşit ve fiilî olarak yararlanmasını sağlar.

Temel eğitim kız ve erkek bütün çocuklar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır. Erken çocukluk ve okul öncesi eğitim fırsat eşitliğinin temel unsuru olarak desteklenir.

Eğitim ve öğretim; Atatürk ilkeleri, çağdaş bilim, bilimsel özgürlük, fırsat eşitliği, millî birlik ve Anayasaya sadakatle yürütülür. Bu sadakat bilimsel eleştiri, akademik tartışma, çoğulcu eğitim veya hukuka uygun düşünce açıklamalarını sınırlama gerekçesi yapılamaz.

Eğitim sistemi; öğretmen niteliği, bilimsel düşünce, matematik ve fen yeterliği, dijital yeterlik, yapay zekâ okuryazarlığı, yabancı dil, mesleki beceri, üretkenlik, ahlaki sorumluluk, sanat ve spor esaslarıyla geliştirilir.

Devlet; stratejik sektörler, ileri teknoloji, savunma, enerji, sağlık, tarım, veri, siber güvenlik ve üretim alanları için nitelikli insan gücünü planlı ve fırsat eşitliğine dayalı biçimde yetiştirir.

Özel eğitim kurumları eğitim hakkını, fırsat eşitliğini, bilimsel özgürlüğü ve kamu yararını zedeleyemez. Farklı dil ve kültürlerin öğrenilmesi ve öğretilmesi, millî birlik ve öğrenme hakkı korunarak kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkânlardan yoksun öğrencilerin eğitim hakkından fiilen yararlanması için objektif, liyakatli ve denetlenebilir destek sağlar.

Gençlik politikaları bilimsel düşünce, Atatürk ilkeleri, Cumhuriyet değerleri, millî birlik, liyakat ve bireysel potansiyelin geliştirilmesine dayanır. Devlet gençleri bağımlılık, suç ve kumar gibi zararlı alışkanlıklardan korur; tedbirler keyfî müdahaleye dönüşmez.

Eğitim sisteminin kademeleri, öğretmen yeterliği, okul öncesi eğitim, özel eğitim kurumları, öğrenci destekleri, mesleki eğitim, spor ve gençlik hizmetleri kanunla düzenlenir; eğitim hakkı, fırsat eşitliği, laiklik ve bilimsel esas zayıflatılamaz.

### **Madde 36 – Kıyılar, Toprak, Tarım ve Hayvancılığın Korunması**

Kıyılar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; kullanımları eşit ve serbest yararlanma hakkını zedelemeyecek ve ayrıcalık rejimi doğurmayacak şekilde kanunla düzenlenir.

Dağıtılan topraklar bölünemez, miras hükümleri dışında devredilemez ve ancak hak sahipleri ile mirasçılarınca işletilebilir. Toprak dağıtımı, işletilmesi, geri alınması ve toprak genişliği; arazi niteliği, üretim kapasitesi, çiftçilik faaliyeti, bölgesel ihtiyaç ve sürdürülebilir işletme ölçütlerine dayanan objektif ve yargısal denetime elverişli esaslara bağlanır.

Tarımsal üretim planlaması ve destekler; liyakat, bilimsel veri, sürdürülebilirlik, gıda güvenliği, adil piyasa koşulları ve denetlenebilir gerekçeye dayanır; keyfî ayrıcalık, bölgesel adaletsizlik veya üretim amacını zayıflatan uygulama doğuramaz.

### **Madde 37 – Kamulaştırma, Devletleştirme, Özelleştirme ve Kamu Hizmeti Devri**

Devlet ve kamu tüzel kişileri, somut ve ölçülebilir kamu yararı bulunması hâlinde, özel mülkiyetteki taşınmazları gerçek karşılığı peşin ödenerek kamulaştırabilir veya idari irtifak kurabilir. Kamulaştırma kanuni usule ve yargı yoluna tabidir.

Kamuya ait işletme, varlık ve hizmetlerin özelleştirilmesi veya özel hukuk sözleşmeleriyle gördürülmesi; kamu yararı, rekabet, şeffaflık, mali disiplin, gerçek faydalanıcı açıklığı ve 54, 103 ve 108. madde güvencelerine tabidir.

Stratejik sektörler, kritik altyapılar ve kamu verisi; millî güvenliği, ekonomik bağımsızlığı, veri egemenliğini, tedarik güvenliğini ve kamu denetimini zayıflatacak şekilde devredilemez. Savunma, uzay, siber güvenlik, haberleşme, su, enerji, sağlık ve gıda varlıkları bu güvence kapsamındadır.

### **Madde 38 – Stratejik Tedarik, Ekonomik Güvenlik ve Sözleşme Hürriyeti**

Devlet; gıda, enerji, su, sağlık, kritik hammadde ve temel hizmetlerde stratejik tedarik güvenliğini bilimsel veri, yerli kapasite, kaynak çeşitliliği, zorunlu rezerv, kriz lojistiği, mali disiplin, şeffaflık ve denetimle sağlar.

Bu görev piyasa işleyişini sürekli ikame eden ayrıcalıklı veya denetimsiz stok rejimine dönüşemez. Tedbirler ölçülü uygulanır ve piyasa işleyişini kalıcı olarak ortadan kaldıramaz.

Ekonomik faaliyetlerde adil rekabet, liyakat, kalite, ehliyet, sözleşme serbestisi ve hukuk güvenliği esastır. Lisans, ruhsat, yeterlik ve uygunluk denetimleri faaliyete girişi ölçüsüz engelleyemez.

Ekonomik düzenlemeler öngörülebilir, ölçülü, geriye yürümez, rekabetçi ve hukuk güvenliğine uygun olur; ani, keyfî, belirsiz, ayrıcalıklı veya piyasa güvenini ölçüsüz zedeleyen yük doğuramaz.

Stratejik tedarik ve ekonomik güvenlik tedbirleri; fiyat, faydalanıcı, stok, maliyet, tedarikçi, süre, teslim ve kamu zararı kayıtlarıyla denetlenir; gizlilik denetimsizlik sebebi yapılamaz.

### **Madde 39 – Çalışma Hakkı, Çalışma Şartları ve Dinlenme Hakkı**

Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Çalışma hayatında liyakat, eşit fırsat, adalet, sağlıklı ve güvenli çalışma ile emeğin karşılığını alma esastır.

Kamu hizmetine alınma, görevde yükselme ve görev dağılımı; önceden belirli, denetlenebilir esaslara dayanır. Ağır ekonomik kriz dönemlerinde istihdam kaybı ve gelir çöküşünü sınırlamak amacıyla süreli, hedefli, mali etkisi gösterilmiş ve denetlenebilir istihdam koruma, kısa çalışma, işsizlik desteği ve yeniden beceri kazandırma tedbirleri uygulanabilir.

Tedbirler çalışma hakkını, sendikal hakları, işverenler arasında rekabeti veya kamu kaynaklarının adil kullanımını zedeleyen ayrıcalık rejimine dönüştürülemez. Çalışma düzeni ve iş dağılımı; yeterlilik, liyakat, sağlık ve insan onuruna uygunluk esaslarıyla belirlenir.

Dinlenmek çalışanların hakkıdır. Kanun ve çalışma düzeni, dinlenme hakkı ile ücretli izin ve tatil haklarını zedeleyemez veya kullanılamaz hâle getiremez.

### **Madde 40 – Sendikal Haklar, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt**

Çalışanlar ve işverenler, haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla önceden izin almaksızın sendika kurabilir; bunlara üye olabilir ve üyelikten ayrılabilir. Hiç kimse sendikal tercih nedeniyle ayrımcılığa uğratılamaz.

Sendika kurma ve sendikal faaliyet hakkı yalnızca Anayasadaki sınırlama sebepleriyle, kanunla, ölçülü ve 13. maddeye göre sınırlanabilir.

İşçiler, işverenler, memurlar ve diğer kamu görevlileri ekonomik ve sosyal hakları ile çalışma şartlarını düzenlemek için toplu sözleşme hakkına sahiptir. Süreç serbest irade, adalet ve denge esasına göre yürütülür.

Grev ve lokavtın yasaklanması veya ertelenmesi ancak temel hizmet, can güvenliği veya millî güvenliğin somut, yakın ve ağır tehlikeye düşmesi hâlinde; zorunlu, süreli ve yargı denetimli olarak mümkündür. Hakların özü etkisiz kılınmaz.

### **Madde 41 – Ücrette Adalet**

Ücret, emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların işine, yetkinliğine ve emeğine uygun, adil ve insan onuruna yaraşır ücret elde etmesi için gerekli tedbirleri alır.

Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları, yaşam maliyetleri ve ülkenin ekonomik durumu birlikte dikkate alınır.

#### **Madde 42 – Sağlık, Çevre, Afetlere Hazırlık ve Barınma**

Herkes sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama ve sağlık hizmetlerine insan onuruna uygun, eşit ve erişilebilir biçimde ulaşma hakkına sahiptir. Sağlık hizmetleri liyakat, bilimsel esas, kalite, sürdürülebilirlik, denetlenebilirlik ve kamu yararı ilkeleriyle yürütülür.

Devlet; çevreyi, iklim dengesini, su güvenliğini, biyolojik çeşitliliği ve doğal kaynakları bilimsel veriye dayalı uzun vadeli tedbirlerle korur. Kalkınma, imar ve yatırım kararları çevre hakkını, can güvenliğini, nesiller arası sorumluluğu ve sürdürülebilir kaynak kullanımını zedeleyemez.

Kriz yönetimi; önceden belirli görev zinciri, risk kaydı, tatbikat, hızlı karar, açık kayıt, mali denetim ve yargı yolu esaslarıyla yürütülür. Büyük afetlerde temel hizmetler Başbakanın sorumluluğu altında merkezi ve yerel birimler arasında önceden belirli koordinasyonla sağlanır.

Afet kaynakları amacı dışında kullanılamaz; yardım, barınma, tahliye ve yeniden inşa süreçleri Sayıştay denetimine ve yargı yoluna açıktır. Can güvenliğini açıkça tehlikeye düşüren yapılaşma af veya fiilî uygulamayla meşrulaştırılmaz.

Ağır ekonomik kriz veya afet hâllerinde barınmaya erişim ciddi biçimde bozulursa Devlet; kira, sosyal konut, geçici barınma ve konut arzı dâhil süreli, ölçülü tedbirler alır. Tedbirler mülkiyet hakkını, sözleşme hürriyetini ve piyasa işleyişini kalıcı olarak kaldıramaz.

Sağlık, çevre, afet yönetimi, risk kaydı, tahliye, yardım, geçici barınma, yeniden inşa ve kriz koordinasyonu usulleri; insan onuru, can güvenliği, Sayıştay denetimi ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

#### **Madde 43 – Sosyal Güvenlik, Sosyal Koruma ve Devletin Sosyal Ödevleri**

Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, sosyal güvenlik sistemini; adalet, eşitlik, sürdürülebilirlik, toplumsal dayanışma, liyakat ve denetlenebilirlik esaslarıyla kurar ve işletir.

Sosyal güvenlik ve sosyal korumada insan onuruna dayanan asgari çekirdek kaynak yetersizliği gerekçesiyle zedelenemez. Bu çekirdeği aşan sosyal ve ekonomik haklar eşitlik, nesnel ihtiyaç, kademeli gerçekleştirme ve mali disiplin esaslarıyla geliştirilir.

Devlet, sosyal koruma hizmetleri için gerekli teşkilat ve tesisleri kurar, kurdurur ve denetler. Bu yükümlülük denetimsiz bırakılamaz.

Devlet, Anayasa ile belirlenen iktisadi ve sosyal ödevlerini somut yarar, insan onuru, nesnel ihtiyaç ve mali disiplin esaslarıyla yerine getirir. Mali kaynaklar liyakat, eşitlik ve denetlenebilirlik ilkelerine uygun planlanır ve kullanılır.

Siyasi sadakat, seçim tercihi, kişisel ilişki veya keyfî takdir destek şartı yapılamaz.

Sosyal güvenlik, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal koruma kurumları, destek ölçütleri, başvuru ve denetim usulleri; insan onuru, eşitlik, nesnel ihtiyaç, mali sürdürülebilirlik ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

#### **Madde 44 – Yabancı Ülkelerde Yaşayan Türk Vatandaşları**

Devlet, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının aile birliğini, çocuklarının eğitimini, kültürel ihtiyaçlarını, sosyal güvenliğini ve Türkiye ile bağlarını koruyacak tedbirleri alır. Yurda dönüşlerinde desteklenirler.

Yurt dışındaki Türk vatandaşlarına sunulan hizmetler; erişilebilirlik, nitelik, eşitlik, liyakat, etkinlik ve insan onuruna saygı esaslarıyla yürütülür. Devlet, bu vatandaşların bulundukları ülkelerde ekonomik ve sosyal hayata katılımını destekler.

#### **Madde 45 – Tarih, Kültür, Tabiat Varlıkları, Sanat ve Sanatçının Korunması**

Devlet; tarihî, kültürel ve tabii varlıklar ile somut ve somut olmayan kültürel mirası korur, geliştirir ve gelecek nesillere aktarır. Bu alandaki faaliyetler; bilimsel esas, uzmanlık, liyakat, denetlenebilirlik ve objektif ölçütlere dayanır.

Koruma rejiminde kamu yararı ile mülkiyet hakkı arasında adil denge gözetilir. Sanat faaliyetleri ve sanatçılar; ifade ve sanat özgürlüğü ilkeleriyle güvence altındadır.

Sanat eserlerinin korunması, desteklenmesi ve tahsisi liyakat, objektiflik ve sanatsal çoğulculukla yürütülür; ideolojik veya kişisel tercihe dayalı eleme yapılamaz. Sanatsal tercih farkı tek başına dışlama sebebi olamaz.

### **Siyasi Haklar ve Kamu Hizmeti**

#### **Madde 46 – Türk Vatandaşlığı**

Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür, Türk vatandaşıdır ve Türk Milletinin eşit mensubudur. Türk vatandaşlığı; etnik köken, dil, inanç, kültür veya bölgesel aidiyet ayrımı yapılmaksızın, Devlet ile kişi arasındaki anayasal vatandaşlık bağıdır.

Türk vatandaşı ana veya babanın çocuğu Türk vatandaşlığını kazanır. Vatandaşlığın kazanılması, seçilmesi, kaybı ve usulleri millî birlik, eşitlik, hukuk güvenliği ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

Türk vatandaşlığı, Devletin bölünmez bütünlüğünü, üniter yapısını ve ortak vatandaşlık bilincini zayıflatacak biçimde yorumlanamaz; hiç kimse vatandaşlığından keyfî olarak yoksun bırakılamaz.

#### **Madde 47 – Seçme, Seçilme ve Siyasi Faaliyette Bulunma Hakları**

Vatandaşlar seçme, seçilme, siyasi faaliyette bulunma, bağımsız aday olma, parti içinde yer alma ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir.

Seçimler ve halkoylamaları serbest, eşit, gizli ve genel oyla yapılır; sayım ve döküm açıktır. Süreç şeffaf ve yargı denetimi altında yürütülür.

On sekiz (18) yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.

Seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrarı bağdaştırır. Değişiklikler yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir (1) yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.

Milletvekili seçim sistemi temsilde adaleti esas alır; ülke barajı yüzde beşi (%5) aşamaz ve çoğulculuğu ölçüsüz daraltamaz. Ülke barajı bağımsız adaylar bakımından uygulanmaz.

Seçme, seçilme ve siyasi katılım hakları adaylık, propaganda, finansman, kayıt, erişim, sandık güvenliği veya itiraz usulleriyle daraltılamaz.

Makul tercih çeşitliliği; farklı görüş, bağımsız adaylık ve gerçek rekabet imkânıyla korunur. Yapay aday sınırlaması, tek seçenekli yarış, kapalı liste veya temsil hakkını ölçüsüz daraltan usuller kabul edilemez.

Siyasi faaliyette bulunma ve parti içinde yer alma hakkı, Anayasada tarafsızlığı özel olarak güvenceye alınan yürütme makamları, yargı, tarafsız anayasal kurumlar ve kamu idaresi bakımından öngörülen sınırlamaları ortadan kaldırmaz.

#### **Madde 48 – Parti Kurma, Partilere Girme ve Partilerden Ayrılma**

Siyasi partiler; yasama faaliyeti, temsil, yerel karar organları, kamu politikası önerme, eleştiri ve toplumsal talepleri ifade etme alanlarında serbestçe faaliyet gösterir. Anayasanın modeli yasamada çoğulculuğu, temsil adaletini, denetim ve eleştiri hakkını korur.

Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, belediye başkanlığı ve muhtarlık gibi yürütme ve yerel yürütme makamları parti adaylığına, organik bağa, kurumsal kampanyaya, parti talimatına ve parti hiyerarşisine kapalıdır. Bu ayırım yürütme gücünü parti hiyerarşisine bağlamama ilkesidir.

Yargı, tarafsız anayasal kurumlar, güvenlik ve kolluk birimleri ile kamu idaresi parti hiyerarşisine, parti talimatına, kurumsal parti etkisine veya kişisel sadakat ilişkisine tabi tutulamaz.

Cumhurbaşkanı, Başbakan, yerel yürütme makamları ve muhtarlık adaylarının kesin adaylığıyla parti üyeliği sona erer; seçilmeleri hâlinde görev süresince parti üyeliği ve organik bağı kurulamaz.

Cumhurbaşkanı, Başbakan, belediye başkanları, muhtarlar, teşkilat başkanları, yargı mensupları, Yüksek Seçim Kurulu üyeleri, tarafsız anayasal kurum üyeleri, Silahlı Kuvvetler, kolluk mensupları ve kanundaki tarafsız görevliler görevleri süresince parti üyesi olamaz ve organik bağ kuramaz.

Partilerin kuruluşu, işleyişi, aday belirleme, mali yardım, denetim ve yaptırımları; demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, laik Cumhuriyet, Devletin bütünlüğü, parti içi demokrasi, örgütlenme, ifade, temsil ve demokratik rekabet korunarak kanunla düzenlenir.

#### **Madde 49 – Siyasi Partilerin Uyacakları Esaslar**

Siyasi partilerin faaliyetleri, iç düzeni ve çalışmaları demokrasi, çoğulculuk, parti içi demokrasi, şeffaflık, liyakat, eşit fırsat ve üyelerin serbest iradesine dayanır. Mali denetim Anayasa Mahkemesi tarafından yapılır. Mahkeme Sayıştaydan yararlanabilir ve denetim kararları kesindir.

Aday belirleme, görev dağılımı ve karar alma süreçleri belirli kişi veya gruplara ayrıcalık tanıyacak ya da üyelerin iradesini ortadan kaldıracak şekilde düzenlenemez.

Siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından kesin karara bağlanır.

Tüzük veya programı Anayasaya aykırı olan ya da Anayasaya aykırı eylemlerin odağı hâline gelen parti temelli kapatılır. Anayasa Mahkemesi, fiillerin ağırlığına göre kapatma yerine partiyi Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakabilir.

Kapatmaya beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucu ve üyeler, kararın Resmî Gazete’de yayımlanmasından itibaren beş (5) yıl süreyle başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi veya deneticisi olamaz. Siyasi partilerin kuruluşu, işleyişi, denetlenmesi, kapatılması, Devlet yardımından yoksun bırakılması ve seçim harcamaları; partilerin varlığı, çoğulculuk ve parti içi demokrasi korunarak düzenlenir.

#### **Madde 50 – Kamu Hizmetine Girme, Kamu Kariyeri, Eğitim ve Üst Yöneticilik**

Her Türk vatandaşı kamu hizmetine girme hakkına sahiptir. Kamu hizmetine giriş, yükselme, görev dağılımı ve etik denetim; liyakat, objektiflik, fırsat eşitliği ve görevin gerektirdiği niteliklere göre yürütülür.

Kamu kariyeri; sınav, eğitim, performans, etik güvenilirlik, dijital yeterlik, hizmet kalitesi, sürekli gelişim ve ölçülebilir sonuç esaslarına dayanır. Süreçler kişisel çıkara, referansa, sadakat ilişkisine veya kapalı kadrolaşmaya dayandırılmaz; işlemler yargı denetimindedir.

Üst kamu yöneticiliği; uzmanlık, etik güvenilirlik, kriz yönetimi, dijital yeterlik, mali sorumluluk, insan yönetimi, açık hizmet hedefi ve ölçülebilir performansa dayanır.

Kamu personelinin eğitim, gelişim ve performans sistemi; görevle bağlantılı, objektif, erişilebilir, denetlenebilir ve hizmet kalitesini artırmaya elverişli kurulur; siyasi baskı, keyfî tasfiye veya kapalı kadrolaşma aracı yapılamaz.

Zorunlu yeterlik şartlarını kesin ve denetlenebilir biçimde kaybedenlerin görevleri, savunma ve yargı yolu korunarak kanuna göre sona erdirilir.

#### **Madde 51 – Mal Bildirimi, Çıkar Çatışması, Gerçek Faydalanıcı ve Menfaat Şeffaflığı**

Kamu hizmetine girenler, görevleri süresince ve görevlerinden sonra kanundaki sürelerle mal bildirimi, çıkar çatışması, gerçek faydalanıcı ve görevle bağlantılı menfaat beyanında bulunur.

Yasama, yürütme ve yargı organlarında görev alanlar bu yükümlülüklerden istisna edilemez. Beyan, kişisel veriler ve güvenlik saklı kalmak üzere açık, denetlenebilir ve yaptırıma bağlıdır.

Gerçeğe aykırı beyan, malvarlığı gizleme, çıkar çatışmasını saklama, kamu göreviyle bağlantılı dolaylı menfaat sağlama veya görev sonrası menfaat devri; savunma ve yargı yolu korunarak görevin niteliğine uygun sorumluluk doğurur.

Kanun, menfaat beyanı ve gerçek faydalanıcı şeffaflığını etkisiz kılacak istisna veya kapalı denetim usulü öngöremez.

Yolsuzlukla mücadele; bağımsız, liyakatli ve yeterli soruşturma kapasitesine sahip görevliler eliyle, gerçek faydalanıcı şeffaflığı, hızlı adli sevk ve etkili ihbarcı koruması

esalarıyla yürütülür. İyi niyetle ihbarda bulunan kamu görevlisi veya kişi, bildirim sebebiyle hiçbir olumsuz işleme tabi tutulamaz. Bu güvence kanunla zayıflatılamaz.

Mal bildirim, çıkar çatışması, gerçek faydalanıcı, menfaat beyanı, ihbarcı koruması, denetim ve yaptırım usulleri; şeffaflık, kişisel verilerin korunması, savunma hakkı, yargı yolu ve kamu görevi ahlaki korunarak kanunla düzenlenir.

## **Madde 52 – Vatan Hizmeti**

Vatan hizmeti, her Türk vatandaşının hakkı ve ödevidir. Bu hizmet; askerî hizmet veya kanundaki sivil hizmet alanlarında, ülkenin güvenliği, kamu düzeni, toplumsal dayanışma ve zorunlu yarar için yerine getirilir.

Zorunlu kamu yararı; savunma, afet, salgın, temel süreklilik veya ağır kamu güvenliği ihtiyacının somut, denetlenebilir biçimde ortaya konulmasıyla sınırlıdır.

Görevlendirmede eşitlik, adalet, ölçülülük, liyakat, insan onuruna saygı ve yeterlilikle uyum esastır. Muafiyet, alternatif hizmet, görev dağılımı ve yük paylaşımı denetlenebilir ve yargı yoluna açık esaslara dayanır.

Savaş, olağanüstü hâl veya büyük afetlerde vatan hizmeti yalnızca kanundaki zorunlu alanlarda, ölçülü olarak genişletilebilir. Anayasal güvenceler zayıflatılamaz.

## **Kamu Ödevleri, Mali Şeffaflık ve Başvuru Hakları**

### **Madde 53 – Vergi Ödevi**

Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli, dengeli ve ölçülü dağılımı maliye politikasının temel ilkesidir.

Vergi, resim, harç gibi mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir ve kaldırılır.

Kamu gelirlerinin toplanması ve kullanımı; kamu yararı ve bağımsız denetim esalarıyla yürütülür.

Düzenlemeler mali güce göre vergilendirmeyi, vergi adaletini ve kamu yararını zedeleyemez, kişi veya gruplara ayrıcalık tanıyamaz.

Vergilendirme yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin asli yetkisini etkisiz kılacak, vergi adaletini dolanacak veya örtülü ayrıcalık doğuracak şekilde devredilemez.

### **Madde 54 – Kamu Alımları, İmar, Gerçek Faydalanıcı ve Mali Şeffaflık**

Kamu alımları, ihaleler, imar işlemleri, altyapı yatırımları ve kamu-özel işbirliği projeleri açıklık, rekabet, mali disiplin, gerçek kamu yararı, gerçek faydalanıcı şeffaflığı, bağımsız denetim ve hesap verebilirlikle yürütülür. İstisna usulleri kural hâline getirilemez; gizli, ayrıcalıklı veya kamu zararı doğuran yöntemler kullanılamaz.

Ağır ekonomik kriz, afet veya zorunlu tedarik ihtiyacında hızlı kamu alımı yapılabilir. İhtiyaç, fiyat, tedarikçi, süre, teslim, sözleşme değişikliği, faydalanıcı, kamu zararı ve denetim kayıtları tutulur; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sayıştay ve yargı denetimi korunur.

İhale, imar ve kamu-özel işbirliği işlemlerinde gerçek faydalanıcı, fiyat, süre, teslim, sözleşme değişikliği, kamu zararı ve denetim kayıtları saklanamaz; bu bilgiler kişisel veri ve millî güvenlik korunarak açık ve doğrulanabilir biçimde izlenir.

Savunma, uzay ve kritik teknoloji projelerinde zorunlu gizlilik saklıdır. Gizlilik, bilgi güvenliği korunarak özel denetime engel olamaz; mali sorumluluk, kamu zararı tespiti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sayıştay ve yargı denetimi kaldırılamaz.

Afet bağışları, uluslararası yardımlar ve aynı yardımlar amaç, kaynak, tahsis, teslim, harcama ve denetim kayıtlarıyla izlenir. Bu kaynaklar amacı dışında kullanılamaz; kamuoyu, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sayıştay ve yargı denetimi dışında bırakılamaz.

#### **Madde 55 – Dilekçe, Bilgi Edinme ve Kamu Denetçisine Başvurma Hakkı**

Vatandaşlar ve karşılıklılık esasıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar; kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek, şikâyet ve talepleri için yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine başvurma hakkına sahiptir. Başvurular makul sürede gerekçeli cevaplandırılır.

Herkes, kamu faaliyetlerine ilişkin bilgi edinme hakkına sahiptir. Hak şeffaflık, kişisel verilerin korunması, millî güvenlik ve kanuni gizlilik dengesi gözetilerek kullanılır. Bilgi edinme hakkı, soyut gizlilik, belirsiz süre, ölçsüz harç, erişilemez başvuru yolu veya gerekçesiz retle etkisiz kılınamaz.

Herkes, idarenin işleyişine ilişkin şikâyetleri için Kamu Denetçiliği Kurumuna başvurma hakkına sahiptir.

## ORTAK LİYAKAT, ADAYLIK VE SEÇİM ESASLARI

### Madde 56 – Ortak Adaylık ve Liyakat Havuzu

Adaylık, üyelik, liyakat havuzu, tarafsız kura ve kampanya süreçleri objektif yeterlik, açıklık, veri güvenliği, itiraz, hızlı yargı yolu ve denetlenebilirliğe dayanır. Özel maddelerdeki sayı, süre, görev ve kurum yapısı saklıdır.

Havuz ve adaylık şartları kişiye, zümreye, kuruma, döneme veya sonuca göre değiştirilemez; kapalı değerlendirme, kontenjan, referans, algoritmik yönlendirme, idari müdahale veya belge engeliyle daraltılamaz.

Fiilî yöneticilik tecrübesi; denetlenebilir kurum veya kuruluşlarda kayıtlı personel, bütçe, hizmet, proje, üretim, kriz, koordinasyon, denetim, uygulama, temsil, yerel hizmet veya kurumsal sorumluluk içeren görevleri kapsar. Sembolik, fahri, danışma niteliğinde veya yalnız unvana dayalı görevler tecrübe sayılmaz. Özel maddelerde öngörülen süre ve ek nitelikler saklıdır.

Kesinleşmiş mahkûmiyet, kamu veya meslek görevinden sürekli yasaklanma, ağır kamu güveni ve anayasal düzen suçları ile kanundaki ağır çıkar çatışması adaylık ve üyelik engelidir. Gerçeğe aykırı beyan görevi sona erdirir. Yetkili merciler yalnız şartları ve belge güvenilirliğini denetler.

Tarafsız kura, noter huzurunda açık, usulü önceden ilan edilen ve itiraza elverişli belirleme yöntemidir; yalnız şartları kesinleşmiş adaylar arasında ve sayı sınırı aşıldığında uygulanır. Kura yeterlik denetiminin veya halkoyunun yerine geçmez.

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve belediye başkanı seçimlerinde kesin liste, şartları kesinleşen aday sayısı onu aşarsa kura ile on (10) aday olarak belirlenir. Havuzu yapay daraltan kayıt engeli, toplu eleme, belge sapması, kura manipülasyonu veya örgütlü çekilme Yüksek Seçim Kurulunca incelenir; hukuka aykırı işlem yalnız ilgili aşama yönünden hükümsüzdür ve kısa takvimle yenilenir.

Tarafsız anayasal kurumlarda üyelik; kaynak çeşitliliği, objektif havuz, açık yeterlik, kademeli yenilenme, aynı usulle tamamlama ve tek organ hâkimiyetini önleme esasına dayanır. Karar kapasitesi salt çoğunluğun altına düşerse boş üyelikler altmış (60) günde tamamlanır. Manipülasyon, yapay daraltma veya usul sapması iddiaları hızlı yargı denetimine tabidir.

Aynı seçim takviminde Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve milletvekilliği adaylıkları birlikte yürütülemez. Kesin adaylıkla bağdaşmayan adaylıklar kendiliğinden düşer; usul seçilme hakkını ölçsüz daraltmayacak ve seçim takvimini geciktirmeyecek şekilde kanunla düzenlenir.

Kesin adaylar görev anlayışlarını açıklayabilir. Kampanyalar mali açıklık, harcama sınırı ve Yüksek Seçim Kurulu gözetimine tabidir; partiler aday adına kurumsal kampanya yürütemez. Kamu yayıncılığı, dijital platformlar, kamu kaynağı, örtülü finansman, yabancı etki veya medya gücü seçim dengesini bozamaz.

Liyakat havuzlarına esas kayıtlar doğrulanabilir, itiraza açık, geriye dönük değişiklikleri izlenebilir ve bağımsız denetime elverişli tutulur. Veri eksikliği, idari gecikme, teknik aksaklık veya belge teminindeki güçlük adaylık ya da üyelik hakkını

ölçüsüz ortadan kaldıramaz. Havuz verilerinin gizlenmesi, sonuca göre değiştirilmesi veya yapay daraltılması hükümsüzdür; sorumlular hakkında kanuni işlem yapılır.

#### **Madde 57 – Kamu Görevi Ahlakı, Makam Vakarı ve Kamu Kaynağı Güvencesi**

Kamu görevi kişisel üstünlük, çıkar sağlama, sadakat ilişkisi veya zümresel menfaat için kullanılamaz. Keyfî baskı, ayrımcılık, hakaret, tehdit ve kamu kaynaklarını kötüye kullanma yasaktır.

Kamu görevi; çıkar çatışması, kayırma, referans, sadakat ilişkisi, malvarlığı gizleme, görev sonrası menfaat devri, gerçeğe aykırı resmî beyan ve tarafsızlığı zedeleyen menfaat ilişkisiyle bağdaşmaz.

Görev ahlakı, makam vakarı ve temel saygı yükümlülüğü; yalnız tarafsızlık, dürüstlük, kamu kaynağı, hizmete güven veya vatandaşa saygının somut, görev bağlantılı ve denetlenebilir fiillerle ihlalinde sorumluluk doğurur. Bu ilkeler kişisel yaşam tarzı, siyasi görüş, meşru eleştiri, temsil faaliyeti, yargısal kanaat veya hukuki takdir üzerinden uygulanamaz.

Aykırılıklar, savunma, kanuni usul, ölçülülük ve yargı denetimi korunarak görevin niteliğine uygun sorumluluk veya disiplin sonucu doğurur.

Kamu kaynakları, personeli, verileri, iletişim araçları ve kurumsal itibarı; kişi, parti, aday, zümre, özel çıkar veya anayasal organlar üzerinde baskı, propaganda, kayırma veya menfaat aktarımı için kullanılamaz.

Kamu görevi ahlakı, makam vakarı, çıkar çatışması, tarafsızlık ve kamu kaynağı kullanımına ilişkin sorumluluk ve disiplin usulleri; savunma hakkı, ölçülülük, gerekçelilik ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

#### **Madde 58 – Doğrudan Seçimler, Ortak Takvim ve Göreve Başlama**

Cumhurbaşkanı, Başbakan, belediye başkanları ile mahalle ve köy muhtarları doğrudan halk tarafından seçilir. Bu makamlarda adaylık bireysel başvuruya dayanır; parti kurumsal adaylığına, listesine, organ kararına veya kampanyasına bağlanamaz.

İlk oylamada geçerli oyların çoğunluğunu alan aday seçilir. Çoğunluk sağlanamazsa en çok oy alan iki (2) aday arasında ikinci oylama yapılır; ikinci oylamada en çok oyu alan seçilmiş sayılır.

Cumhurbaşkanı, Başbakan ve belediye başkanı seçimlerinde kesin liste en çok on (10) kişiden oluşur. Şartları kesinleşen aday sayısı on (10) veya daha az ise tamamıyla seçime gidilir; onu aşarsa liste tarafsız kura ile belirlenir. Kura halkoyunun yerine geçmez.

Oy eşitliği, ikinci oylamaya kalacak adayların belirlenmesindeki eşitlik, adayın ölümü, çekilmesi, yeterliğini kaybetmesi veya aday kalmaması hâlleri seçmen iradesi, seçim güvenliği ve süreklilik korunarak Yüksek Seçim Kurulu kısa takvimiyle sonuçlandırılır. İkinci oylamaya kalacak sırada eşitlik varsa eşit adaylar arasında noter huzurunda kura yapılır. Kesin listeden sonra aday eksilmesi seçimi mevcut adaylarla sürdürür.

Tek adayla seçime gidilmesi hâlinde oy pusulasında yalnız adayın adı yer alır ve kullanılan geçerli oyların miktarına bakılmaksızın aday seçilmiş sayılır. Tek adaylı seçim, adaylık sürecinin yapay biçimde daraltıldığı, adaylığın engellendiği veya seçim

güvenliğinin ağır biçimde ihlal edildiği hâllerde Yüksek Seçim Kurulunun denetim ve yenileme yetkisini ortadan kaldırmaz.

Yüksek Seçim Kurulu adaylık başvuruları, retler, havuz ve aday eksilmelerine ilişkin gerekçeli kaydı açıklar. Yapay daraltma, baskı, toplu çekilme veya kayıt engeli iddiaları resen incelenir; seçim durmaz, yalnız hukuka aykırı aşama kısa takvimle yenilenir. Tek aday nedeniyle yenileme yapılması da bu kısa takvime tabidir. Hukuka aykırı aşamanın yenilenmesinde kısa takvim azami otuz (30) günü; toplam süreç ilgili makam için öngörülen doksan (90) günlük üst sınırı aşamaz. Kesin sonuçla göreve başlama kendiliğinden işler.

TASLAKTIR

## YASAMA

### **Madde 59 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu**

Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel oyla seçilen altı yüz (600) milletvekilinden oluşur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Milletini temsil eder ve yasama yetkisini kullanır.

Seçim sistemi nispi temsil, makul tercih çeşitliliği ve 47. maddedeki baraj güvencesini korur. Seçim çevreleri seçmen iradesini veya temsil dengesini bozamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisi içindeki düzenlemeler parti çoğunluğunu Cumhurbaşkanı, Başbakan, yargı, bağımsız kurumlar veya yürütme makamları üzerinde hâkimiyet aracına dönüştüremez.

### **Madde 60 – Milletvekili Seçilme Yeterliliği**

On sekiz (18) yaşını dolduran, en az yükseköğrenim veya denk öğrenim yeterliliğine sahip, seçilme hakkına ehil ve Anayasadaki engelleri bulunmayan her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir. Adaylar, yasama ve denetim görevini Anayasaya, kamu yararına, Türkiye Büyük Millet Meclisi vakarına, şeffaflık ve çıkar çatışmasından kaçınma yükümlülüğüne uygun yapmayı yazılı ve açık kabul etmedikçe aday olamaz.

Aşağıdaki kişiler milletvekili seçilemez:

- a) Kısıtlılar;
- b) Askerlikle ilişkisi bulunanlar;
- c) Hizmetten yasaklı olanlar;
- ç) Taksirli suçlar hariç toplam bir (1) yıl veya daha fazla hapis cezasına mahkûm edilenler;
- d) Anayasal düzene, kamu güvenine, kamu idaresine, malvarlığına, seçimlere, devlet sırlarına, kaçakçılığa veya teröre ilişkin suçlardan hüküm giyenler.

Hâkimler, savcılar, yüksek yargı mensupları, öğretim elemanları, yükseköğretim koordinasyon ve kalite güvencesi kurulu üyeleri, kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları görevlerinden çekilmedikçe aday olamaz ve seçilemez. Seçilme yeterliliği; halkın temsil hakkını ölçsüz daraltacak veya servet, sınıf, zümre, kapalı liste, dolaylı elit filtre ya da ideolojik sadakat testine dönüşecek biçimde düzenlenemez.

### **Madde 61 – Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçim Dönemi, Seçimlerin Ertelenmesi ve Ara Seçimler**

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başbakan seçimleri beş (5) yılda bir birlikte yapılır; bir kimse azami iki (2) defa milletvekili seçilebilir. Kesin seçim sonuçlarının ilanıya milletvekilliği sıfatı kazanılır.

Mazbata, ant içme, kayıt veya idari hazırlık seçim sonucunun hukuki etkisini geciktiremez; ant içmeyen milletvekili ant içinceye kadar Genel Kurula katılamaz. Aday ölümü, çekilmesi, yeterlik kaybı veya liste eksikliği tek başına genel seçimi ertelemeyiz.

Savaş, seferberlik, ülke genelinde seçim güvenliğini imkânsız kılan büyük afet veya ağır zorunlu hâl sebebiyle seçimler ertelenebilir. Erteleme, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başbakan seçimleri için Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının

beşte üç (3/5) çoğunluğuyla yapılır; altı (6) ayı ve toplamda bir (1) yılı aşamaz. Aynı imkânsızlık Cumhurbaşkanı seçimi veya ülke genelindeki yerel seçimler için de aynı süre ve güvencelere tabidir.

Erteleme, seçimleri ortadan kaldırma, süresini siyasi amaçla uzatma veya adaylık süreçlerini etkisiz kılma amacıyla kullanılamaz. Ara seçimler ve yerel çevrelerle sınırlı erteleme veya yenileme usulleri; temsil adaleti, seçme hakkı, yerel irade ve seçim güvenliği korunarak düzenlenir.

## **Madde 62 – Milletın Temsili ve And İçme**

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil eder. Milletvekilleri görevlerini kamu yararı, anayasal ilkeler ve temsil sorumluluğuna uygun yerine getirir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken Genel Kurul huzurunda aşağıdaki şekilde ant içer:

“Cumhuriyetin bağımsızlığını, vatan ve millet bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; hukukun üstünlüğüne, demokratik ve laik Cumhuriyete, Atatürk ilkelerine bağlı kalacağıma; görevimi liyakat, dürüstlük ve kamu yararıyla yerine getireceğime; insan haklarına ve Anayasaya sadık kalacağıma, Büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant içerim.”

## **Madde 63 – Milletvekilliğiyle Bağdaşmayan İşler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakarı**

Milletvekilleri çıkar çatışmasından kaçınmak, kamu görevini kişisel menfaat aracı yapmamak ve şeffaflık ilkesine uymakla yükümlüdür. Devlet, kamu tüzel kişileri, bunlara bağlı kuruluşlar veya kamu kaynağı, kamu görevi ya da kamu denetimiyle bağlantılı kurum ve teşebbüslerde görev alamaz; vekillik, temsilcilik, danışmanlık, hakemlik veya kamu kaynaklı taahhüt işi üstlenemez.

Milletvekilleri yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı görev kabul edemez. Yükümlülükler mal bildirimi, şeffaflık ve denetim yollarıyla izlenir; aykırılıklar sorumluluk ve yaptırım doğurur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarında hakaret, tehdit, görevle ilgisiz özel hayatı hedef alan kişisel saldırı, insan onurunu veya eşitliği açıkça zedeleyen ayrımcı ifade, şiddeti teşvik, çıkar ilişkisi, gerçeğe aykırı resmî beyan ve Genel Kurul düzenini ağır biçimde bozan davranış yasaktır.

Bu yasaklar sert denetim ve eleştiriyi cezalandıracak biçimde uygulanamaz. Tespitte sözün bağlamı, hedefi, görevle ilgisi, somut zarar riski ve Türkiye Büyük Millet Meclisi düzenine etkisi gösterilir.

Yaptırımlar yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarının güvenliğini, düzenini veya hakların kullanımını somut biçimde etkileyen fiiller bakımından uygulanır; milletvekilliği sıfatı, seçmen iradesi veya yasama ve denetim faaliyeti ölçüsüz engellenemez.

## **Madde 64 – Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı**

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarındaki oy, söz, düşünce ve yasama faaliyeti kapsamındaki açıklamalarından dolayı sorumlu tutulamaz.

Milletvekilliği, görevle açık bağlantısı bulunmayan fiiller bakımından hukuki veya cezai sorumsuzluk doğurmaz. Ağır cezalı suçüstü, anayasal düzene ve Devletin bütünlüğüne karşı suçlar, yolsuzluk, görevin kötüye kullanılması ve yasama göreviyle korunamayacak ağır fiiller bakımından dokunulmazlık kişisel cezasızlık sonucu doğurmaz.

Milletvekillerinin görevleriyle açık bağlantılı fiilleri bakımından ceza soruşturması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığının talebi üzerine Anayasa Mahkemesinin ilgili bölümünün iznine bağlıdır. Mahkeme yalnız isnadın yasama göreviyle bağlantısını, başvurunun açıkça temelsiz olup olmadığını ve yasama görevinin kötüye kullanılıp kullanılmadığını inceler; suçluluk, delil, esas veya yerindelik değerlendirmesi yapamaz.

İzin süreci kesin sürede sonuçlandırılır; süresinde karar verilmemesi hâlinde dosya Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunun öncelikli gündemine alınır ve kanundaki üst süre sonunda karar verilmemişse izin verilmiş sayılır. Soruşturma ve kovuşturmalar kesintiye uğratılamaz; zamanaşımı işlemez.

## **Madde 65 – Milletvekilliğinin Düşmesi ve İptal İstemi**

Milletvekilliği aşağıdaki hâllerde düşer:

- a) İstifanın geçerliliğinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından karara bağlanması;
- b) Milletvekili seçilmeye engel kesin hüküm giyme;
- c) Kısıtlanma;
- ç) Milletvekilliğiyle bağdaşmayan görev veya faaliyette ısrar;
- d) Özürsüz ve izinsiz olarak bir (1) ay içinde beş (5) birleşim günü Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarına katılmama.

Kesin hüküm giyme ve kısıtlanma hâllerinde üyelik, kesin mahkeme kararının Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesiyle kendiliğinden sona erer.

Diğer hâllerde düşme, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının gerekçeli tespiti üzerine Genel Kurul kararıyla gerçekleşir. Düşme sebepleri dar yorumlanır. Usul kuralları temsil hakkını dolaylı olarak ortadan kaldıracak şekilde uygulanamaz.

Madde kapsamındaki kararlara karşı yargı yolu açıktır. Milletvekilliğinin düşmesine ilişkin Genel Kurul kararlarına karşı, karar tarihinden itibaren yedi (7) gün içinde ilgili milletvekili Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılık iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

Anayasa Mahkemesi başvuruyu azami on beş (15) gün içinde kesin karara bağlar. Bu incelemede seçilme ve temsil hakkının korunması esastır; başvuru usulleri aşırı şekil şartlarına bağlanamaz.

## **Madde 66 – Milletvekillerinin Ödenekleri ve Yollukları**

Milletvekillerinin ödenek, yolluk, emeklilik ve diğer mali hakları kanunla düzenlenir. Milletvekilleri görevleri süresince kamu görevleriyle bağlantılı doğrudan veya dolaylı gelir elde edemez; kamu kaynaklarından aynı anda birden fazla maaş veya düzenli ödeme alamaz.

Milletvekilliği sonrası mali haklar da ölçülülük, eşitlik ve kamu yararı esaslarıyla kanunla düzenlenir; görevle ilgisi bulunmayan ayrıcalıklı statüye dönüştürülemez.

## **Madde 67 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görevleri, Kanun Teklifleri, Görüşme Usulü ve Faaliyet Sınırları**

Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri şunlardır:

- a) Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak;
- b) Bütçe ve kesin hesabı kabul etmek;
- c) Para basılmasına karar vermek;
- ç) Savaş ilanına karar vermek;
- d) Milletlerarası antlaşmaların uygun bulunmasına karar vermek;
- e) Üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla genel ve özel affa karar vermek;
- f) Yürütmeyi, kaynak kullanımını ve stratejik devlet planlarının uygulanmasını denetlemek;
- g) Anayasada verilen diğer görevleri yerine getirmek.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kamu politikalarının genel çerçevesini kanunla belirler ve yetkilerini şeffaflık, kamu yararı ve kuvvetler ayrılığı esaslarıyla kullanır. Plan denetimi, uyumun ve kaynakların hukuka uygun kullanımının incelenmesiyle sınırlıdır; yürütmenin kanuni takdir alanının yerine geçemez.

Kanun teklif etmeye milletvekilleri yetkilidir. Teklifler kamu yararı, hukuki gereklilik ve plan uyumu gözetilerek hazırlanır. Mali yük, haklara etki, idari değişiklik, uzun vadeli plan bağlantısı veya geniş toplumsal sonuç doğuran hâllerde etki analizi yapılır.

Usuller teklif hakkını imkânsızlaştıramaz, milletvekilleri arasında ayrımcılık doğuramaz ve tekliflerin içerik tercihi sebebiyle gündeme alınmasını keyfî engelleyemez.

Başbakan göreve başladıktan sonra yürütme programını, plan uyumunu ve öncelikli hizmet hedeflerini Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Türkiye Büyük Millet Meclisi programı genel görüşmeyle değerlendirir; bu görüşme güven oyu veya yürütmenin yerine geçme sonucu doğurmaz.

Başbakanın öncelikli kanun teklifleri İçtüzükteki sınırlar içinde azami kırk beş (45) günde kabul, ret veya değişiklikle sonuçlandırılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi teklifleri kabul etmek zorunda değildir. Ancak görüşmeyi süresiz erteleyerek yürütme görevini, bütçeyi veya zorunlu hizmetleri kilitleyemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi faaliyetleri haklara, hukuk güvenliğine, kurumsal dengeye ve toplumsal ihtiyaca uygun yürütülür. Yasama yetkisi kişisel veya keyfî amaçlarla kullanılamaz; yürütme ve yargı alanlarına müdahale edilemez.

## **Madde 68 – Kanunların Cumhurbaşkanınca Yayımlanması**

Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen kanunları on beş (15) gün içinde yayımlar.

Cumhurbaşkanı, uygun bulmadığı kanunları aynı süre içinde bir (1) kez ve gerekçeli yeniden görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Kısmen geri göndermede yalnızca uygun bulunmayan maddeler görüşülür; bütçe kanunları geri gönderilemez.

Süresinde yayımlanmayan veya geri gönderilmeyen kanunlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığınca Resmî Gazete’de yayımlanmak üzere gönderilir ve yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi geri gönderilen kanunu üye tam sayısının salt çoğunluğuyla aynen kabul ederse kanun yayımlanır. Değiştirilerek kabul edilen kanun yeniden geri gönderilemez.

Anayasa değişikliklerine ilişkin hükümler saklıdır; geri gönderme süreci kanunla uzatılamaz.

## **Madde 69 – Milletlerarası Antlaşmaların Uygun Bulunması**

Türkiye Cumhuriyeti adına yapılacak milletlerarası antlaşmaların onaylanması, değiştirilmesi ve sona erdirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunmayan antlaşmalar yürürlüğe konulamaz ve hukuki sonuç doğurmaz.

Ekonomik, ticari veya teknik nitelikte olup süresi bir (1) yılı aşmayan antlaşmalar; devlet maliyesine yük getirmemek, kişi hâllerine ve haklara dokunmamak şartıyla yayımlanarak yürürlüğe konulabilir ve iki (2) ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur. Temel haklara ilişkin antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi hâlinde, haklar alanında antlaşma hükümleri esas alınır.

Milletlerarası antlaşmalar Anayasanın temel ilkelerini, Devletin bütünlüğünü, egemenliğini ve kamu düzenini ortadan kaldıracak şekilde yapılamaz. Anayasanın öngördüğü planlama çerçevesi ile anayasal kurumların görevleri ve yetkileri daraltılamaz veya etkisiz kılınamaz. Antlaşmaların kapsamı, süresi, tarafları ve yükümlülükleri açık olmalıdır. Metinde yer almayan hak, yükümlülük, yetki veya sınırlama doğuracak uygulama yapılamaz.

Usuller somut gizlilik ihtiyacı, açık süre, kayıt ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin uygun bulma ve denetim yetkisini korur. Anayasanın üstünlüğü, temel hak güvenceleri ve anayasal planlama çerçevesi zayıflatılamaz.

## **Madde 70 – Yasama Yetkisinin Devredilemezliği ve Yürütmenin Düzenleyici İşlem Yetkisi**

Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanun koyma yetkisi devredilemez.

Yürütme organı yalnızca kanunların uygulanmasını sağlamak amacıyla ve kanuna aykırı olmamak kaydıyla düzenleyici işlem yapabilir.

Düzenleyici işlemler hakları sınırlayamaz, kanunda öngörülmeyen yükümlülük getiremez ve kanunla düzenlenmesi gereken konularda hüküm tesis edemez.

Bu işlemler Anayasaya, kanuna ve stratejik devlet planlarına uygun olmak zorundadır. Yargı yolu açıktır.

### **Madde 71 – Savaş Hâli İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verilmesi**

Milletlerarası hukukun meşru saydığı hâllerde savaş hâli ilanına; Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Bu izinler süreli ve kapsamı belirli olarak verilir; Türkiye Büyük Millet Meclisince uzatılabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülke ani silahlı saldırıya uğrar ve derhal silahlı kuvvet kullanılması zorunlu olursa, Başbakan Cumhurbaşkanını derhal bilgilendirerek gerekli kararı alabilir. Karar derhal Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi azami kırk sekiz (48) saat içinde karar verir.

Silahlı kuvvet kullanımı Anayasaya, milletlerarası hukuka, millî güvenlik esaslarına ve stratejik devlet planlarına uygun yürütülür. Maddeye ilişkin usuller, Türkiye Büyük Millet Meclisinin karar yetkisini, süre ve kapsam sınırlarını korur; yürütmeye sürekli, genel veya genişletilmiş asker kullanma yetkisi tanınmaz.

### **Madde 72 – Türkiye Büyük Millet Meclisinin Toplanması ve Tatil Edilmesi**

Türkiye Büyük Millet Meclisi kesintisiz çalışma esasına göre faaliyet gösterir ve her yıl ekim ayının ilk günü kendiliğinden toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi kural olarak Ankara’da, gerekli hâllerde başka yerde toplanabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi bir yasama yılında azami bir (1) ay tatil yapabilir; ara verme süreleriyle birlikte toplam süre bir (1) ayı geçemez. Türkiye Büyük Millet Meclisi, tatil veya ara verme sırasında Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı veya üye tam sayısının beşte birinin (1/5) istemiyle azami yedi (7) gün içinde toplanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin olağan yerinde toplanması cebir, şiddet, işgal, askerî müdahale, iletişim kesintisi veya benzeri anayasa dışı fiillerle engellenirse Türkiye Büyük Millet Meclisi alternatif usulle toplanabilir. Toplantı, Başkanın veya üye tam sayısının beşte birinin (1/5) çağrısıyla güvenli yerde ya da güvenli iletişim araçlarıyla yapılabilir.

Bu toplantıların hukuki geçerliliği engelleme fiilinden etkilenmez.

### **Madde 73 – Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı, İçtüzük, Toplantı ve Görüşmelerin Açıklığı**

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı; Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur. Divan parti gruplarının üye sayıları gözetilerek çoğulculuk, adil temsil ve tarafsızlıkla kurulur; çoğunluğa fiilî tekelleşme sağlayacak biçimde düzenlenemez.

Başkanlık Divanı için bir yasama döneminde iki (2) seçim yapılır. İlk seçilenlerin süresi iki (2) yıl, ikinci devre seçilenlerin süresi yasama döneminin sonuna kadardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı milletvekilleri arasından gizli oyla seçilir. İlk iki (2) oylamada üye tam sayısının üçte iki (2/3), üçüncü oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada sonuç alınamazsa en çok oy alan iki (2) aday arasında dördüncü oylama yapılır ve en çok oy alan seçilir; eşitlik kura ile giderilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Türkiye Büyük Millet Meclisini temsil eder; Başkanlık Divanı çalışmaların düzenli, verimli ve tarafsız yürütülmesini sağlar. Divan üyelerinin sayısı, seçim usulleri, görevleri ve görevden alınmaları İçtüzükle düzenlenir; çoğulculuk, adil temsil ve tarafsızlık zedelenemez.

Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarını kendi yaptığı İçtüzüğe göre yürütür. İçtüzük Anayasaya aykırı olamaz ve Türkiye Büyük Millet Meclisi organları ile üyeleri için bağlayıcıdır. Kapalı oturum istisnadır; açıklık ilkesini ortadan kaldıracak şekilde yorumlanamaz ve soyut gerekçelere dayandırılmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu görüşmeleri kural olarak açıktır; açık görüşmelerin tutanakları tam, güvenli ve erişilebilir biçimde yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bina, tesis, eklenti ve çalışma alanlarında yönetim ve güvenlik hizmetleri Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı gözetiminde yürütülür; bu hizmetler yasama faaliyetini engelleme, yönlendirme veya baskı aracı yapılamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin idari teşkilatı, güvenliği, çalışma alanları ve destek hizmetleri; yasama bağımsızlığı, açıklık, tarafsızlık ve milletvekillerinin görev güvenceleri korunarak kanun ve İçtüzükle düzenlenir.

#### **Madde 74 – Bilgi Edinme ve Denetim Yolları**

Türkiye Büyük Millet Meclisi; Türkiye Büyük Millet Meclisi araştırması, genel görüşme, Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturması ve yazılı soruyla bilgi edinme ve denetim yetkisini kullanır. Araştırma bilgi edinmek, genel görüşme toplumu veya Devlet faaliyetlerini ilgilendiren konuları Genel Kurulda değerlendirmek içindir; ikisi de üye tam sayısının onda birinin (1/10) teklifiyle açılır. Komisyonlar uzman ve kurum görüşlerinden yararlanır; raporlarını veri ve belgeye dayandırır, icra kararı alamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi soruşturması, Başbakan ile yürütme teşkilat başkanlarının görevleriyle ilgili fiilleri hakkında yapılır. Açılması üye tam sayısının asgari dörtte birinin (1/4) teklifine, yargıya sevk kararı üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuna bağlıdır; soruşturma somut delile dayanır ve kesin sürede tamamlanır.

Yazılı soru yürütmeye yöneltir ve azami on beş (15) günde cevaplandırılır. Denetim yolları cevapsız bırakma, gizlilik, belge vermeme, teknik eksiklik veya usul gerekçesiyle sonuçsuz kılınamaz; zorunlu gizlilikler özel denetim usulüyle incelenir.

Denetim, yürütmenin hukukiliği ve hesap verebilirliğiyle sınırlıdır; takdir alanının yerine geçemez, hizmetleri aksatamaz ve sürekli işleyiş krizi doğuracak biçimde kullanılamaz. Başbakanın yürütme programı ve yıllık uygulama raporları Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yolları kapsamında görüşülebilir. Bu görüşmeler yürütmenin yerine geçme veya güven oylaması sonucu doğurmaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yollarına ilişkin usuller; azınlık hakkı, belgeye erişim, zorunlu gizliliklerin özel denetimi, kesin süre ve yürütmenin sürekliliği korunarak İktisatla düzenlenir.

#### **Madde 75 – Yapıcı Anayasal Güvensizlik, Seçimlerin Yenilenmesi ve Bütçe Krizi**

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başbakan hakkında yalnız ağır anayasal ihlal, kanunların sistematik uygulanmaması, hizmetin ciddi ve sürekli aksaması, tarafsızlığın ağır bozulması, ağır hukuki sorumluluk veya bağlayıcı planlardan kamu yararını ağır zedeleyen açık ve gerekçesiz sapma hâllerinde yapıcı güvensizlik önergesi verebilir.

Bu sebepler somut olay, işlem, ihmal, resmî kayıt, denetim raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi araştırması, Sayıştay tespiti veya kesin yargı kararıyla ilişkilendirilmedikçe geçerli olmaz. Siyasi görüş ayrılığı, program farkı veya kamuoyu desteği kaybı tek başına sebep sayılamaz.

Önerge üye tam sayısının üçte biri (1/3) tarafından gerekçeli, somut olguya dayalı ve 79. maddedeki Başbakan adaylığı şartlarını taşıyan geçici Başbakan adayı içerecek şekilde verilir. Savunma hakkı korunur. Üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla gizli oyla kabul edilen önerge mevcut Başbakanı sona erdirir; gösterilen aday geçici Başbakan olur.

Geçici Başbakan yalnız zorunlu süreklilik yetkisi kullanır; yeni Başbakan göreve başlayıncaya veya yenileme yoksa olağan seçim döneminin sonuna kadar görev yapar ve ilk seçimde aday olamaz. Güvensizlik kararı Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerini kendiliğinden yenilemez. Somut bütçe, yürütme veya organ krizi seçimle giderilebilecekse Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başbakan seçimleri üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla birlikte yenilenebilir.

Bütçe, temel hizmet veya bağlayıcı plan uyuşmazlığında azami on beş (15) günde zorunlu uzlaşma yapılır. Sonuç alınamaması Türkiye Büyük Millet Meclisinin karar yükümlülüğünü, yürütmenin süreklilik sorumluluğunu ve geçici bütçeyi ortadan kaldırmaz.

#### **Madde 76 – Cumhurbaşkanı Adaylığı, Seçimi, Görev Süresi ve Yemini**

Cumhurbaşkanlığına; Türk vatandaşı olan, tam fiil ehliyetine sahip, asgari yükseköğrenim görmüş ve 56. maddede öngörülen kesin adaylık engeli bulunmayan kişiler bireysel başvurabilir.

Cumhurbaşkanı adaylarında, 56. maddedeki fiilî yöneticilik tecrübesi kapsamında toplam veya kesintisiz asgari yirmi (20) yıl tecrübe aranır. Tecrübe doğrulanabilir kayıtlarla ispatlanır.

Yüksek Seçim Kurulu; adaylık şartlarını, kesin engelleri, tecrübe süresini, sorumluluk niteliğini ve belge güvenilirliğini denetler. Siyasi değerlendirme, popülerlik, program uygunluğu veya kesinleşmemiş iddialar adaylık engeli oluşturmaz.

Kesin aday listesi, kura, bağdaşmayan adaylıklar ve seçim süreci 56, 58 ve 104. maddelere göre yürütülür.

Cumhurbaşkanı 58. maddeye göre seçilir. Görev süresi on (10) yıldır. Bir kimse bir (1) defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilemez. Cumhurbaşkanı süresince milletvekili ve parti üyesi olamaz.

Cumhurbaşkanı, göreve başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde şu şekilde ant içer:

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla; Devletin bağımsızlığını, vatan ve millet bütünlüğünü, millî egemenliği, Anayasayı, hukukun üstünlüğünü, demokrasiyi, Atatürk ilkelerini ve laik Cumhuriyeti koruyacağıma; görevimi anayasal sınırlar içinde liyakat, adalet, eşitlik ve tarafsızlıkla yerine getireceğime; hakları, milletin huzurunu, refahını ve Cumhuriyetin itibarını gözeticeğime, Büyük Türk Milleti ve tarih huzurunda namusum ve şerefim üzerine ant içerim.”

## **Madde 77 – Cumhurbaşkanının Görevleri, Tarafsızlığı, Temsil Vakarı ve Sorumluluğu**

Cumhurbaşkanı Devletin başıdır; Cumhuriyeti ve Türk Milletinin birliğini temsil eder. Anayasanın uygulanmasını ve Devlet organlarının düzenli çalışmasını yalnız temsilî gözetim araçlarıyla gözetir.

Cumhurbaşkanı Devleti uluslararası alanda temsil eder, yabancı devlet temsilcilerini kabul eder, kanunları yayımlar, gerekli gördüğünde bir (1) kez Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir, Anayasa Mahkemesine iptal başvurusu yapabilir ve Başkomutanlığı Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamaz biçimde, icrai askerî komuta yetkisi doğurmaksızın temsil eder.

Cumhurbaşkanı yürütme yetkisi kullanamaz, icrai işlem tesis edemez, yürütmeye talimat veremez ve temsilî yetkilerini Başbakanın, yürütmenin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin veya yargının görev alanına müdahale edecek biçimde kullanamaz. Kanunla Cumhurbaşkanına icrai, bağlayıcı veya yürütmeye müdahale niteliğinde yetki verilemez.

Cumhurbaşkanı temsil görevini tarafsızlık, kurumlar arası uyum, makam vakarı, kaynakların tarafsızlığı, yargı bağımsızlığı ve anayasal kurumlara baskı yasağına uygun yürütür. Uyarı, bildirim, uzlaştırmacı girişim ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde konuşma yetkileri bağlayıcı olmaz; kanun, bütçe, atama, idari işlem veya yürütme programı yerine geçmez.

Yetki sınırının aşıldığı iddiası alanı etkilenen anayasal organ, Başbakan veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte biri (1/5) tarafından Anayasa Mahkemesine taşınabilir. Mahkeme yalnız yetki sınırı ve anayasal sonuç bakımından inceler; yerindelik denetimi yapamaz. Sınır aşımı tespit edilen işlem bağlayıcı sonuç doğurmaz.

Cumhurbaşkanı görev dışı kişisel fiillerinden genel hükümlere göre; göreviyle ilgili fiillerinden ise açık, ağır ve kişisel kusur içeren hukuka aykırılık hâlinde sorumludur. Soruşturma Türkiye Büyük Millet Meclisi salt çoğunluğunun gizli oyuyla veya görev alanıyla sınırlı somut deliller üzerine Anayasa Mahkemesinin ilgili bölümünün ciddi şüphe kararıyla başlatılır.

Soruşturma Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonunca yürütülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla Yüce Divana sevk kararı verebilir. Yargılama Anayasa Mahkemesi Genel Kurulunca yapılır; ciddi şüphe kararına katılan üyeler bu yargılamada görev alamaz. Genel Kurulun Yüce Divan yargılamasındaki toplanma ve karar yeter sayıları çekilme sebebiyle kilitlenemez;

gerekli hâlde yeter sayılar kalan üyeler üzerinden, üye tam sayısının üçte birinden az olmamak üzere uygulanır.

#### **Madde 78 – Cumhurbaşkanlığı Makamının Boşalması, Vekâlet ve İdari Yapısı**

Cumhurbaşkanlığı makamı ölüm, istifa, kesin görev yapamama, seçilme yeterliğinin kaybı, görevin Anayasa Mahkemesi kararıyla sona ermesi veya göreve başlayamama hâlinde boşalır. Yeni Cumhurbaşkanı doksan (90) gün içinde seçilir. Boşalan makama seçilen kişi, önceki dönemin kalan süresini tamamlamak üzere göreve gelir; ortak seçim takvimi bu suretle korunur.

Boşalma seçimi; adaylık, itiraz, liste, propaganda, oylama, sonuç ve göreve başlama bakımından 56, 58 ve 104. madde güvenceleriyle, doksan (90) günlük süre aşılmadan tamamlanır.

Makam boşaldığında veya Cumhurbaşkanı geçici görev yapamadığında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanının vekâlet edememesi hâlinde vekâlet, önceden belirlenen Türkiye Büyük Millet Meclisi içindeki sıraya göre kesintisiz yürütülür. Cumhurbaşkanlığına vekâlet eden kişinin parti üyeliği ve organik bağı, vekâlet süresince kendiliğinden askıya alınır; vekil, makamın tarafsızlık güvencelerine tabidir.

Vekâlet eden kişinin Cumhurbaşkanı adaylığı kesinleşirse vekâlet görevi kendiliğinden sona erer. Vekâlet yalnız temsil ve zorunlu süreklilik işlemlerini kapsar; icra yetkisine, yürütmeye müdahaleye veya temsilî sınırların aşılmasına dayanak yapılamaz.

Cumhurbaşkanlığı idari yapısı, temsil, organlar arası uyum ve anayasal gözetim görevlerini destekleyen yardımcı yapıdır. Bu yapı Cumhurbaşkanı'dan bağımsız karar merkezi oluşturamaz, yürütme alanını devralamaz ve kamu idaresine talimat veremez.

## YÜRÜTME VE İDARE

### **Madde 79 – Başbakan Adaylığı, Seçimi, Görev Süresi ve Yemini**

Başbakanlığa; Türk vatandaşı olan, tam fiil ehliyetine sahip, asgari yükseköğrenim görmüş ve 56. maddede öngörülen kesin adaylık engeli bulunmayan kişiler bireysel başvurabilir.

Başbakan adaylarında, 56. maddedeki fiilî yöneticilik tecrübesi kapsamında toplam veya kesintisiz asgari on beş (15) yıl tecrübe aranır. Tecrübe doğrulanabilir kayıtlarla ispatlanır.

Yüksek Seçim Kurulu; adaylık şartlarını, kesin engelleri, tecrübe süresini, sorumluluk niteliğini ve belge güvenilirliğini denetler. Denetim kaydın gerçekliği, sürenin tamamlanması ve fiilî sorumlulukla sınırlıdır; siyasi değerlendirme veya kesinleşmemiş iddialar adaylık engeli oluşturmaz.

Başbakan adayları yürütme programını, yönetim önceliklerini, uzun vadeli devlet planlarıyla uyum yaklaşımını, hizmet hedeflerini ve yönetim ilkelerini açık ilan eder. Seçilen Başbakan programını göreve başladıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar; bu sunum güven oyu veya bağlayıcı norm doğurmaz.

Kesin aday listesi, kura ve seçim süreci 56, 58 ve 104. maddelere göre yürütülür. Başbakan seçimi Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleriyle birlikte yapılır; Başbakanın süresi beş (5) yıldır ve bir kimse bir (1) defadan fazla Başbakan seçilemez. Başbakan süresince milletvekili ve parti üyesi olamaz.

Başbakan, göreve başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi huzurunda şu şekilde ant içer:

“Başbakan sıfatıyla; Devletin bağımsızlığını, vatan ve millet bütünlüğünü, millî egemenliği, Anayasayı, hukukun üstünlüğünü, demokratik ve laik Cumhuriyeti, Atatürk ilkelerini ve kamu yararını koruyacağıma; yürütme görevini Anayasa ve kanunlar içinde liyakat, adalet, eşitlik, tarafsızlık, dürüstlük ve hesap verebilirlikle yerine getireceğime; milletin huzurunu, refahını, güvenliğini ve kamu hizmetlerinin sürekliliğini gözeticeğime, Büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant ederim.”

### **Madde 80 – Başbakanlık Makamının Boşalması, Vekâlet, Kriz Takvimi ve Sorumluluk**

Başbakanlık makamı ölüm, istifa, kesin görev yapamama, seçilme yeterliğinin kaybı, görevin Anayasa Mahkemesi kararıyla sona ermesi veya göreve başlayamama hâlinde boşalır. Yeni Başbakan, seçimlerin ertelenmesine ilişkin hükümler saklı kalmak üzere doksan (90) günde seçilir; seçilen kişi önceki dönemin kalan süresini tamamlar.

Boşalma seçimi 56, 58 ve 104. madde güvencelerine göre Yüksek Seçim Kurulu kriz takvimiyle ve doksan (90) günlük süre aşılmadan tamamlanır.

Makam boşaldığında veya Başbakan geçici görev yapamadığında geçici görev, kanunda önceden belirlenen açık ve sabit sıraya göre uygun teşkilat başkanınca yürütülür. Sıra seçim takvimi başladıktan veya makam boşaldıktan sonra kişiye, olaya veya geçici çoğunluğa göre değiştirilemez.

Uygunluk; görevde bulunma, fiil ehliyeti, kesin engel, görevden uzaklaştırma, ağır çıkar çatışması veya fiilî imkânsızlık bulunmamasıyla sınırlıdır. Sıradaki uygun kişi derhâl açıklanır; tespiti karşı hızlı yargı yolu açıktır.

Başbakanın geçici veya kesin görev yapamaması resmî kayda ve gerektiğinde bağımsız tıbbi ya da hukuki tespiti dayanır. Kesin görev yapamama Anayasa Mahkemesi kararıyla saptanır; geçici görev makamı kalıcı devralma aracına dönüşmez.

Uygun teşkilat başkanı yoksa geçici görev kanundaki sabit sıraya göre uygun üst kamu yöneticisine yürütülür. Geçici görevli yalnız zorunlu süreklilik işlemleri yapabilir; yeni Başbakanı bağlayan kalıcı teşkilat, mali yük, plan değişikliği veya olağanüstü politika işlemi yapamaz ve bu seçimde aday olamaz.

Başbakan; Anayasayı ağır ve sistemli ihlal, görevi kişisel kusuruyla kötüye kullanma, seçilme yeterliğini kaybetme veya yürütmenin anayasal sınırlarını açıkça aşma hâlinde sorumludur. Ağır ihlal, denetime rağmen süren ve ciddi sonuç doğuran tekrarlı aykırılıktır.

Komisyon raporu üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla dosyayı Anayasa Mahkemesine gönderebilir. Mahkeme yalnız ihlalin varlığını, ağırlığını, kişiselliğini ve görevle bağını denetler; yerindelik denetimi yapamaz.

## **Madde 81 – Başbakanlık, Yürütme Teşkilatı, Güvenlik Hizmetleri ve Kamu Kalitesi**

Başbakanlık yürütmenin merkezî makamıdır. Başbakan yürütmenin bütünlüğünü sağlar; kamu kurumlarının Anayasaya, kanunlara, hizmet gereklerine ve planlara uygun çalışmasını gözetir ve yıllık hedefler ile plan uyumu konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisine düzenli rapor sunar.

Yürütme hizmetleri, Başbakanın anayasal sorumluluğu, yönetimi ve denetimi altında; alanları kanunla belirlenen teşkilatlar, kamu kurumları ve bağlı kuruluşlar eliyle yürütülür.

Teşkilatlar idarenin bütünlüğü, süreklilik, liyakat, tarafsızlık, verimlilik, mali disiplin, dijital yeterlik, kamu hizmeti kalitesi, risk yönetimi, kriz hazırlığı, ölçülebilir performans, vatandaş memnuniyeti ve sürekli iyileştirme esaslarıyla çalışır.

Her teşkilat hizmet hedefi, kalite göstergesi, işlem süresi, hata oranı, maliyet, erişilebilirlik, dijitalleşme, itiraz sonucu ve vatandaş memnuniyetini izler; kişisel veriler ve güvenlik korunarak ilk yıldan itibaren açık veriyle yayımlar. Sağlık, eğitim, adalet, sosyal yardım, afet, nüfus, tapu, vergi ve belediye hizmetlerinde acil iyileştirme programı uygulanır.

Hiçbir teşkilat Başbakanın sorumluluğunu ortadan kaldıracak paralel veya denetimsiz icra merkezi hâline getirilemez. Teşkilatların kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi kanunla yapılır.

Güvenlik, kolluk, istihbarat, sınır ve siber güvenlik hizmetleri Başbakanın sorumluluğu altında; sivil otoriteye, hukuka, haklara, tarafsızlığa, liyakate, ölçülülüğe

ve yargı denetimine bağılı yürütölür. Bu teşkilatlar seçim, yargı, medya, sivil toplum veya anayasal kurumlar üzerinde baskı aracı yapılamaz.

Silahlı Kuvvetlerin fiilî sevk ve idaresi Anayasa, kanunlar ve millî güvenlik stratejisi çerçevesinde Başbakanın sorumluluğundadır; Cumhurbaşkanının Başkomutanlığı temsili bu sorumluluğı doğurmaz veya devralmaz.

Başbakan adayları seçim sürecinde belirli kişileri teşkilat başkanı veya yürütme kadrosu olarak ilan edemez; görev vaadi, kişisel taahhüt veya kampanya desteğı ilişkisi kuramaz. Yalnız yürütme programını, hizmet önceliklerini ve liyakat ölçütlerini açıklayabilir.

Teşkilat başkanları; uzmanlık, etik güvenilirlik, kriz yönetimi, dijital yeterlik, mali sorumluluk, insan yönetimi, alan yeterliğı ve 56. maddedeki fiilî yöneticilik tecrübesi kapsamında toplam veya kesintisiz en az on (10) yıl tecrübesi bulunan kişiler arasında Başbakan tarafından gerekçeli işleme atanır.

Fiilî yöneticilik tecrübesinin kapsamı ve sayılmayacak görevler bakımından 56. madde uygulanır.

Atama ve görevden alma; liyakat, alan yeterliğı, görev başarısı, tarafsızlık, çıkar çatışmasından arınma, kamu hizmeti kalitesi, ölçülebilir performans, yürütme programı ve devlet planlarıyla uyum esaslarına dayanır; keyfiliğe, kişisel sadakate, kampanya desteğine, çıkar ilişkisine veya kapalı kadrolaşmaya dayandırılmaz ve yargı denetimine tabidir.

Teşkilat başkanlığına ilişkin usuller kanunla düzenlenir; kanun liyakat, alan yeterliğı, kurumsal sorumluluk içeren fiilî yöneticilik tecrübesi, gerekçelilik, tarafsızlık, çıkar çatışmasından arınma, plan uyumu, kamu hizmeti kalitesi, ölçülebilir performans, açık hizmet hedefi ve yargı denetimi güvencelerini zayıflatamaz.

Teşkilat başkanları Başbakana karşı sorumludur; görevlerini Anayasaya, kanunlara, kamu ve millî yarara, devlet planlarına, yürütmenin bütünlüğüne, tarafsızlığa, dürüstlüğe ve hizmet kalitesi hedeflerine uygun yürütür.

Yürütme teşkilatlarının görev haritası, yetki devri, personel geçişi, bütçe bağlantısı, veri ve bilgi sistemleri, hizmet sürekliliğı ve performans ölçütleri kanunla belirlenir. Yetki çakışması, hizmet boşluğu veya görev devri uyuşmazlığı kamu hizmetini aksatmayacak geçici usulle ve yargı yolu korunarak giderilir; uyum süreci Başbakanın anayasal sorumluluğunu belirsizleştiremez.

## **Madde 82 – Devlet Planlaması, Stratejik Kapasite, Performans ve Kurumsal Hafıza**

Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlığın anayasal sorumluluğı altında; devlet planlarını hazırlayan, yürütme ve yerel idare planlarını bütünleştiren, uygulamayı izleyip raporlayan ve kurumsal hafızayı koruyan merkezî kurumdur. Teşkilat liyakat, bilimsel yeterlik, mesleki bağımsızlık, veri güvenliğı, açık veri, etki analizi, mali gerçekçilik, kamu yararı, millî menfaat ve denetlenebilirlikle çalışır.

Yürütme teşkilatları ile yerel idarelerin ihtiyaç, hedef, veri, kaynak, risk ve uygulama planları; yerel irade ve idarenin bütünlüğü korunarak devlet planlamasına dâhil edilir. Devlet Planlama Teşkilatı bu unsurları bütçe, insan kaynağı, stratejik

kapasite, kamu hizmeti kalitesi, hizmet sürekliliği, kriz hazırlığı, bölgesel denge ve uzun vadeli devlet hedefleriyle uyumlaştırır.

Devlet planları yıllık uygulama programları ile beş (5), on (10), yirmi (20) ve elli (50) yıllık hedeflerden oluşur. Planlar bütçe, insan kaynağı, stratejik kapasite haritası, üretim ve tedarik zinciri derinliği, kamu hizmeti kalitesi, açık veri, etki analizi, performans göstergesi ve sapma raporuyla yürütülür.

Stratejik kapasite haritası; savunma, enerji, gıda, su, veri, haberleşme, yapay zekâ, siber güvenlik, uzay, biyoteknoloji, kritik hammadde, lojistik ve ileri üretim alanlarında millî ihtiyaç, yerli kapasite, dış bağımlılık, insan kaynağı, teknoloji açığı ve tedarik risklerini gösterir.

Planlar kamu kurumları için uyum, süreklilik, öncelik, performans ve devir çerçevesidir; kanuni takdir alanını kaldırmaz. Bağlayıcı hükümler yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisinin kanunla belirlediği alanlarda uyum ölçütüdür; kanuni dayanak olmadan kişiler hakkında doğrudan sonuç doğurmaz.

Başbakanın veya teşkilat başkanlarının değişmesi yürürlükteki planları durdurmaz. Göreve başlayanlar mevcut planları, uygulama raporlarını, devam eden işleri, bütçe bağlantılarını, insan kaynağı haritalarını, risk kayıtlarını ve devir dosyalarını esas alır.

Kamu arşivleri, stratejik bilgi birikimi, hizmet tecrübesi ve kamu verileri güvenli, doğru, erişilebilir, karşılaştırılabilir ve denetlenebilir biçimde korunur.

Planlardan sapma ancak zorunlu ve gerekçeli hâllerde, kayıtlı, ölçülü ve denetlenebilir biçimde yapılabilir. Kamu yararını ağır zedeleyen sistemli ve gerekçesiz sapma hukuki ve mali sorumluluk doğurur. Ağır ekonomik kriz, afet veya zorunlu hizmet kesintisi tehlikesinde geçici programlar hazırlanabilir.

Kanun; plan bütünlüğünü, mesleki bağımsızlığı, kurumsal hafızayı, stratejik kapasiteyi, açık veri ve performans denetimini, yerel iradeyi ve Başbakanın sorumluluğunu 11 ve 119. maddelere aykırı biçimde zayıflatamaz.

Devlet Planlama Teşkilatının kuruluşu, organları, görev ve yetkileri, veri yönetimi, plan hazırlama, izleme, raporlama ve teşkilatlarla eşgüdüm usulleri; 81, 82 ve 119. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Planlama, yürütme ve yerel idarelerin görev alanını ikame edecek kapalı teknik vesayet düzenine dönüştürülemez. Veri, etki analizi, performans ve sapma raporları karar alma sorumluluğunu görünür kılar; kanuni takdir yetkisini ortadan kaldırmaz.

### **Madde 83 – Başkomutanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Güvenlik Kurulu**

Başkomutanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından yalnız temsil olunur. Millî güvenlik ve yurt savunması Anayasa, kanunlar ve millî güvenlik stratejisi doğrultusunda, Başbakanın icrai sorumluluğu altında, sivil otoriteye bağlı ve siyasi etkilerden arınmış yürütülür.

Genelkurmay Başkanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Millî Güvenlik Kurulunun kuruluşu, görevleri, üyeleri, çalışma usulleri, komuta, terfi, atama, disiplin ve denetim esasları; 77, 81 ve 119. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik siyasetine ilişkin görüş bildiren istişarî organdır. Görüşleri bağlayıcı olmaz; yürütmenin, Türkiye Büyük Millet Meclisinin veya yargının alanı yerine geçemez.

Millî güvenlik kurumları ve askerî güç siyasi, kişisel veya denetimsiz güç merkezi hâline getirilemez; seçim, yargı, medya, sivil toplum veya anayasal kurumlar üzerinde baskı aracı olarak kullanılamaz.

#### **Madde 84 – Olağanüstü Hâl, Ortak Güvenceler, Tedbirler, Seferberlik ve Savaş Hâli**

Olağanüstü yönetim usulleri savaş, seferberlik, büyük afet, salgın, ağır güvenlik krizi veya kamu düzenini ciddi bozan zorunlu hâllerde uygulanabilir. Usuller Anayasaya, kanuna, ölçülülüğe, geçiciliğe, gerekçeliliğe ve yargı denetimine bağlıdır.

Olağanüstü hâl, Başbakanın gerekçeli kararıyla ilan edilir ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi kırk sekiz (48) saat içinde toplanır; onay vermezse olağanüstü hâl kendiliğinden kalkar. İlk ilan süresi üç (3) ayı aşamaz.

Türkiye Büyük Millet Meclisi onayı yokken can güvenliği, afet, salgın, sınır güvenliği veya ani saldırı bakımından açık ve yakın tehlike sürüyorsa Başbakan yetmiş iki (72) saati aşmayan dar zorunlu tedbirler alabilir. Tedbirler hakların özüne dokunamaz, derhâl Anayasa Mahkemesi denetimine açıktır ve aynı olay için tekrarlanamaz.

Olağanüstü hâlin uzatılması her defasında gerekçeli Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla ve en çok üç (3) ay için mümkündür. Toplam sürenin bir (1) yılı aşması ancak savaş, seferberlik veya devam eden büyük afet hâlinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla mümkündür. İlan, uzatma ve tedbir işlemleri yargı denetimine kapatılamaz.

Olağanüstü tedbirler yalnız durumun zorunlu kıldığı ölçüde; konu, yer, süre ve amaç bakımından sınırlı alınır. İnsan onuru, işkence yasağı, suç ve cezaların geçmişe yürümezliği, masumiyet karinesi, savunma, mahkemeye erişim ve etkili başvuru korunur.

Olağanüstü yönetim usulleri kanunla düzenlenir; kanun bu usulleri sürekli rejime dönüştüremez, seçimleri, yargıyı, hakları, Türkiye Büyük Millet Meclisi denetimini veya anayasal kurumları etkisiz kılamaz.

#### **Madde 85 – İdarenin Bütünlüğü, Merkezi Yönetim, Yönetmelikler ve Yargı Yolu**

İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür; merkezden yönetim, yerinden yönetim ve kurumsal koordinasyon ilkeleriyle kanunla düzenlenir. Görev, yetki ve sorumluluklar açık belirlenir; çakışan, belirsiz veya paralel idari yapı oluşturulamaz.

İdare hizmetleri eşitlik, tarafsızlık, liyakat ve hizmet gerekleriyle yürütülür. Kamu tüzel kişiliği kanunla ve açık ihtiyaç gerekçesiyle kurulur; ihtiyaç görev, mali etki ve hizmet gerekleriyle gösterilir.

Başbakan, teşkilatlar ve kamu tüzel kişileri; alanlarıyla sınırlı, kanunların uygulanmasını sağlamak ve kanuna aykırı olmamak şartıyla yönetmelik çıkarabilir.

Cumhurbaşkanlığı idari yapısı yalnız temsil ve iç işleyiş yönetmeliği çıkarabilir; bunlar yürütme yetkisi doğuramaz.

Yönetmelikler Anayasaya, kanunlara ve üst düzenleyici işlemlere aykırı olamaz; kanunla düzenlenmesi gereken konularda hüküm koyamaz, yeni hak, yükümlülük veya yetki doğuramaz. Resmî Gazete’de yayımlanır, ileriye etkili olur ve yargı denetimindedir.

İdari yargıda hukuki öngörülebilirlik, benzer olaylarda benzer karar ve içtihat istikrarı gözetilir; kararlar kişiye, döneme, siyasi ortama veya kurumsal baskıya göre değişmez.

Merkezi yönetimlerin kuruluşu, görevi, yetkisi, teşkilatı, mali yapısı ve denetimi; millî birlik, idarenin bütünlüğü, süreklilik, liyakat ve yerel yönetimlerle uyum korunarak kanunla düzenlenir.

Türkiye, merkezi yönetim bakımından hizmet gerekleri, nüfus, coğrafya ve etkinlik gözetilerek illere ve diğer idari bölümlere ayrılır. Merkezi ve yerel yönetimler millî birlik, hizmet bütünlüğü, görev ayrılığı, koordinasyon, liyakat ve hukuka bağlılıkla çalışır.

Hiçbir yönetim birimi üniter yapıyı, idarenin bütünlüğünü veya yerel iradeyi zedeleyecek şekilde yetki kullanamaz. Merkezi yönetim, zorunlu koordinasyon veya açık kanuni sebep bulunmadıkça yerel ortak ihtiyaç hizmetlerini devralamaz. İdari sınırlar ve teşkilat yapısı somut gerekçe olmadıkça değiştirilemez.

## **Madde 86 – Yerel Yönetimler, Yerel Seçimler, Yerel Yürütme, İmar ve Kamu Kaynağı Güvenceleri**

Yerel idareler; il, belediye, köy ve kanunla kurulan diğer yerel kamu tüzel kişileridir. Kuruluş, görev ve yetkileri yerel ihtiyaç, idarenin bütünlüğü, yerinden yönetim, yerel demokrasi, süreklilik, mali sorumluluk ve yargı denetimi korunarak kanunla düzenlenir.

Yerel idareler merkezi idareyle hizmet bütünlüğü, koordinasyon, veri paylaşımı ve kamu yararı içinde çalışır. Görevleriyle orantılı, denetlenebilir ve sürdürülebilir gelir kaynaklarına sahiptir.

Yerel imar, altyapı, ulaşım, su, afet, ihale ve kamu-özel işbirliği işlemleri; açık veri, rekabet, gerçek faydalanıcı şeffaflığı, çevre güvenliği, mali denetim, hizmet kalitesi, afet dayanıklılığı ve yerel kamu yararıyla yürütülür.

Yerel karar organları ilgili seçim çevresi seçmenlerince serbest, eşit, gizli oy ve açık sayımla seçilir. Seçim çevreleri yerel temsil, hizmet bütünlüğü, nüfus dengesi, idarenin bütünlüğü ve seçmen iradesi korunarak kanunla düzenlenir.

Belediye başkanları ile mahalle ve köy muhtarları yerel yürütme makamıdır; adaylıkları bireysel başvuruya dayanır ve parti kurumsal adaylığına, parti listesine veya parti organı kararına bağlanamaz. Yerel karar organlarında parti ve bağımsız adaylık hakkı yerel irade korunarak kanunla düzenlenebilir.

Belediye başkanları, göreve başlamadan önce ilgili yerel karar organı huzurunda aşağıdaki şekilde ant içer:

“Belediye başkanı sıfatıyla; Anayasaya, hukuka, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve yerel seçmen iradesine bağlı kalacağıma; görevimi kamu yararı, tarafsızlık, liyakat, dürüstlük, mali disiplin, çevre, imar hukuku ve hizmette eşitlik ilkeleriyle yerine getireceğime; kamu kaynaklarını ve belediye imkânlarını hiçbir kişi, zümre, parti, çıkar grubu veya aday lehine kullanmayacağıma, halkım ve Büyük Türk Milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant içerim.”

Ant içme, kesin seçim sonucunun hukuki etkisini geciktirmez.

Büyükşehir, il ve ilçe belediye başkanlığı adaylarında Türk vatandaşlığı, tam fiil ehliyeti, seçilme hakkı, yükseköğrenim ve kamu görevine engel hâlin bulunmaması aranır. Büyükşehirde on (10), il ve ilçede beş (5) yıl fiilî yöneticilik tecrübesi şarttır.

Fiilî yöneticilik tecrübesinin kapsamı bakımından 56. madde uygulanır. Yüksek Seçim Kurulu yalnız adaylık şartlarını, kesin engelleri, belge güvenilirliğini ve seçilme yeterliğini denetler. Belediye başkanlığı seçimlerinde kesin aday listesi ve kura usulü 58. maddeye göre uygulanır.

Yerel yürütme makamı ile yerel karar organları arasındaki uyuşmazlıklar yerel irade, süreklilik, bütçe hakkı, mali sorumluluk ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir; uyuşmazlık hizmetleri işlemez hâle getirme veya seçilmiş makamı görev yapamaz kılma aracı olamaz.

Seçilmiş yerel organlar ancak ağır suç şüphesi, kesin hukuki engel veya hizmeti ciddi tehlikeye düşüren somut hâller nedeniyle, yargı denetimli, gerekçeli ve süreli işlemle görevden uzaklaştırılabilir.

Seçilmiş yerel makamın boşalması, uzaklaştırılması veya başlayamaması hâlinde geçici görev ve yenileme usulleri süreklilik, yerel irade, mali denetim ve yargı yolu korunarak kanunla belirlenir; geçici görev yerel iradenin yerine geçemez.

Yerel seçmen iradesi, yerel karar organları, mali güvenceler, yargı yolu, imar ve kamu kaynağı şeffaflığı, hizmet kalitesi ve süreklilik 11, 54, 103, 108 ve 119. madde güvencelerine aykırı düzenlenemez.

Yerel yürütme makamı ile yerel karar organı arasında bütçe, imar, hizmet programı veya kaynak kullanımında uyuşmazlık çıkarsa zorunlu uzlaşma usulü uygulanır; sonuç alınamazsa önceki bütçe ve zorunlu hizmetler esas alınarak geçici hizmet programı yürür. Bu usul yerel meclisin bütçe hakkını, yerel yürütme makamının görev alanını, hizmet sürekliliğini ve yargı yolunu ortadan kaldıramaz.

## **Madde 87 – Kamu Görevlileri ve Kanunsuz Emir**

Devletin, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarıyla yürüttüğü asli ve sürekli hizmetler memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür. Kamu görevine giriş, statü ve görev süreçleri liyakat ve objektiflik, tarafsızlık ve hizmet gereklerine dayanır; hiçbir kişi veya gruba ayrıcalık tanınamaz.

Kamu görevlileri siyasi, ideolojik, kişisel veya çıkar ilişkisine dayalı yönlendirmeye tabi tutulamaz. Görevlerini saygı, nezaket, tarafsızlık, dürüstlük, ölçülülük ve hizmet vakarına uygun yerine getirir; kamu görevi üstünlük, hakaret, tehdit, ayrımcılık, çıkar sağlama, geciktirme veya baskı aracı yapılamaz.

Toplumsal olaylar, yaygın protestolar ve yoğun kutuplaşma dönemlerinde hizmetler tarafsız, kesintisiz ve eşit erişilebilir yürütülür. Kamu görevlileri yetkilerini görüş açıklama, protestoya katılma veya meşru eleştiri nedeniyle ödüllendirme, cezalandırma, fişleme ya da hizmetten dışlama amacıyla kullanamaz.

Mali ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri ile Silahlı Kuvvetler mensupları, hâkimler ve savcılara ilişkin özel hükümler saklıdır.

Kamu hizmetlerinde görev yapan hiç kimse Anayasaya, kanunlara veya hukukun genel ilkelerine açıkça aykırı emri yerine getiremez. Emri açıkça hukuka aykırı gören kamu görevlisi emri yerine getirmez ve gerekçesiyle bildirir; bildirim kayıt altına alınır ve görevli bu nedenle sorumlu tutulamaz.

Üst amirin yazılı ısrarı açıkça hukuka aykırı emri geçerli kılmaz; sorumluluk emri verene aittir. Konusu suç teşkil eden emir hiçbir şekilde yerine getirilemez; yerine getiren kişi sorumluluktan kurtulamaz.

Kamu görevlilerinin statüsü, atama, yükselme, disiplin, görevden uzaklaştırma, kanunsuz emir bildirimi, sicil, performans ve hizmet güvenceleri; liyakat, tarafsızlık, savunma hakkı ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

#### **Madde 88 – Yükseköğretim Kurumları ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**

Yükseköğretim kurumları; nitelikli insan gücü yetiştirmek, bilimsel araştırma yapmak, bilgi üretmek ve toplumsal gelişime katkı sağlamak amacıyla kurulan, kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip kurumlardır. Vakıflar kazanç amacı gütmemek ve Devletin gözetim ve denetimine tabi olmak şartıyla yükseköğretim kurumu kurabilir.

Yükseköğretim sistemi bilimsel özgürlük, eğitim kalitesi, liyakat, etik sorumluluk ve akademik özerklikle yapılandırılır. Öğretim elemanları araştırma, yayın ve eğitimde serbesttir. Akademik özgürlük hukuk ve bilimsel etik dışında sınırlandırılmaz.

Üniversite organları ve öğretim elemanları, akademik görevleri nedeniyle yetkili ve hukuki usuller dışında görevden uzaklaştırılmaz; akademik özgürlük disiplin veya idari işlem yoluyla dolanılmaz.

Yükseköğretimin koordinasyonu ve kalite güvencesi için özerk kurul kurulur. Üyeler 56. maddeye göre, çoğulcu akademik uzmanlık dengesi korunarak belirlenir. Kurulun yapısı ve usulleri kanunla düzenlenir; akademik özgürlük, üniversite özerkliği ve kalite güvencesi zayıflatılamaz.

Yükseköğretimde kalite güvencesi; eğitim niteliği, bilimsel üretim, etik standart, kaynak kullanımı ve öğrenci hakkıyla sınırlıdır. Denetim; bilimsel görüşü, akademik yöntemi, araştırma sonucunu, meşru eleştiriye veya üniversite özerkliğini yönlendirme aracına dönüştürülemez; değerlendirme çoğulcu uzmanlık, bilimsel ölçüt ve yargı yolu güvencelerine tabidir.

Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumlarına ilişkin özel hükümler saklıdır; bilimsel özerklik, akademik özgürlük ve eğitim kalitesi korunur.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atat rk  düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk dilini, Türk tarihini ve Türk kültürünü bilimsel esaslara göre araştırır, geliştirir, korur ve yayar. Kurum kamu tüzel ki ili ine, idari ve bilimsel özerkliğe sahiptir.

Kurum ve bağlı birimler bilimsel yöntem, akademik etik, liyakat ve bağımsız değerlendirme esaslarıyla faaliyet gösterir; siyasi, ideolojik veya idari baskı altına alınamaz.

Kurum; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi ve kanunla kurulan ba lı bilimsel birimlerden oluşur. Türk Dil Kurumu ile Türk Tarih Kurumu için Atatürk'ün vasiyetnamesinde belirtilen mali menfaatler saklıdır. Kurumun kurulu u, organları, çalışma usulleri, özlük i leri ve bağlı birimler üzerindeki yetkileri kanunla düzenlenir; kurumun anayasal varlığı, bilimsel özerkliği, görev alanı, mali güvenceleri ve liyakat esasları zayıflatılamaz.

### **Madde 89 – Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları**

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; meslek mensuplarının ortak ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyeti kamu yararına düzenlemek, meslek disiplini ve ahlakını korumak amacıyla kanunla kurulan kamu tüzel ki ileridir. Bu kuruluşların organları  yeleri tarafından yargı gözetiminde ve gizli oyla seçilir; yönetimde temsil adaleti, hesap verebilirlik ve  ye iradesi esastır.

 yelik, disiplin, aıdat ve meslekten geçici veya sürekli men yetkileri yalnız mesleğin güvenli, ehil ve kamu yararına uygun yürütülmesi için kullanılabilir. Mesleki görüş, kamusal eleştiri, sendikal tercih, düşünce açıklaması veya siyasi kanaat disiplin sebebi yapılamaz; mesleğe giriş ve mesleği sürdürme hakkı ölçsüz sınırlanamaz.

 yelik yalnızca mesleğin güvenli, ehil, etik ve kamu yararına uygun yürütülmesi için zorunlu olduğu kanunla açıkça gösterilen hâllerde öngörülebilir. Bu kuruluşlar mesleğe giriş ve mesleki standartlar üzerinde kamu yararıyla ba da mayan sınırlama kuramaz.

Bu kuruluşlar amaçları dışında faaliyette bulunamaz, parti faaliyeti yürütemez ve siyasi yapılarla organik ba  kuramaz.

Mali yapı, disiplin ve denetim süreçleri savunma hakkı,  l l l k, bağımsız denetim ve yargı yolu güvencelerine tabidir. Mesleki görüş, kamusal eleştiri veya siyasi iktidardan farklı kanaat tek başına bu kapsamda değerlendirilemez.

Bu kuruluşların organları, seçimleri, üyelik şartları, mali yapısı, disiplin ve denetim usulleri;  ye iradesi, meslek  zg rl  , kamu yararı, savunma hakkı ve yargı yolu korunarak kanunla düzenlenir.

### **Madde 90 – Diyanet İ leri Başkanlığı**

Diyanet İ leri Başkanlığı, genel idare içinde yer alan; görev alanıyla sınırlı idari ve kurumsal özerkliğe sahip anayasal kamu kurumudur. Kurum laiklik ilkesi doğrultusunda din hizmetlerini tarafsızlık, eşitlik, çoğulculuk, toplumsal barış ve hizmet gerekleri esaslarıyla yürütür; siyasi, ideolojik, grupsal veya çıkar ilişkisine ba lı faaliyet gösteremez.

Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet niteliğinde din hizmeti sunar, dinî konularda güvenilir bilgi verir ve toplumsal barışa katkı sağlar. Görüşleri rehber ve danışma niteliğindedir; dinî hayatı kamu gücüyle bağlayıcı veya ayrımcı biçimde yönlendiremez.

Din hizmetlerine erişimde eşitlik esastır. Hiç kimse inancı, inançsızlığı veya dinî yorumu sebebiyle ayrımcılığa uğratılamaz. Kurum hiçbir inanç yorumunu kamu gücüyle ayrıcalıklı ya da dışlayıcı konuma getiremez.

Kurumun yönetimi liyakat, dinî bilgi yeterliği, tarafsızlık ve denetlenebilirlik esaslarına dayanır; siyasi faaliyette bulunamaz ve siyasi yapılarla organik bağ kuramaz.

Kurumun kuruluşu, görevleri, yönetimi, personeli, denetimi ve çalışma usulleri kanunla düzenlenir. Ancak laiklik, tarafsızlık, eşitlik, çoğulculuk, din hizmetlerine erişim, liyakat ve denetlenebilirlik güvenceleri zayıflatılamaz.

Kurumun hizmet, personel, bütçe ve yayın faaliyetleri laiklik, tarafsızlık, eşitlik, din ve vicdan hürriyeti, çoğulculuk ve kamu yararı esaslarıyla yürütülür. Kurumsal kaynaklar hiçbir inanç yorumunu ayrıcalıklı, dışlayıcı veya baskın kamu yorumu hâline getirecek biçimde kullanılamaz; faaliyetler gerekçeli ve denetlenebilir olur.

## YARGI

### **Madde 91 – Mahkemelerin Bağımsızlığı, Hâkimlik ve Savcılık Teminatı ile Mesleği**

Hâkimler ve savcılar görevlerinde bağımsızdır; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun vicdanî kanaatlerine göre karar verir. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve yargı mensuplarına emir, talimat, tavsiye veya telkinde bulunamaz.

Yasama, yürütme ve idare mahkeme kararlarına uymak zorundadır; kararların uygulanmasını değiştiremez, geciktiremez veya fiilen sonuçsuz bırakamaz.

Görülmekte olan davalar hakkında yasama, yürütme ve idare organları, yargı yetkisinin kullanılmasını etkileyecek görüşme, karar, bildirim, talimat veya baskı oluşturamaz.

Hâkimler ve savcılar azlolunamaz; kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz ve bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle özlük haklarından yoksun bırakılamaz. Hâkimlik ve savcılık teminatı kanunla zayıflatılamaz.

Hâkim ve savcılarının meslek işlemleri 91. ve 119. maddelerdeki bağımsızlık, teminat, liyakat, savunma, gerekçelilik, doğal hâkim ve yargı denetimi güvencelerine tabidir.

Hâkimler ve savcılar görevlerini dürüstlük, tarafsızlık, bağımsızlık, meslek onuru, insan haklarına saygı ve gerekçeli karar sorumluluğu içinde yürütür. Çıkar çatışması, tarafsızlığı zedeleyen bağlılık ve yargı görevini etkileyecek menfaat ilişkileri yasaktır.

### **Madde 92 – Duruşmalar, Mahkemelerin Kuruluşu ve Adalet Hizmetlerinin Denetimi**

Mahkemelerin kuruluşu, görevleri, yetkileri, işleyişi, yargılama usulleri, uzmanlaşması ve dereceleri; yargı bağımsızlığı, doğal hâkim ve adil yargılanma güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir. Duruşmalar kural olarak açık yapılır.

Genel ahlâk, kamu güvenliği, çocukların korunması, özel hayatın gizliliği, Devlet sırrı veya yargılamanın amacının korunması gibi zorunlu hâllerde duruşmanın tamamı veya bir kısmı kapalı yapılabilir; karar gerekçeli olur. Bütün mahkeme kararları gerekçeli yazılır.

Yargılamalar makul sürede sonuçlandırılır; gecikme, hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkını ortadan kaldıracak şekilde sürdürülemez. Adalet hizmetlerinin idari işleyişi; mahkemelerin bağımsızlığına, hâkimlik teminatına ve yargısal takdir alanına müdahale etmeksizin liyakat, verimlilik, şeffaflık esaslarıyla denetlenir.

### **Madde 93 – Hâkimler ve Savcılar Kurulunun Niteliği, Üyeleri, Görevleri ve Denetimi**

Hâkimler ve Savcılar Kurulu; hâkim ve savcılarının mesleğe kabul, atama, nakil, terfi, disiplin ve meslekten çıkarma işlemlerini yargı bağımsızlığı, tarafsızlık, liyakat, hukuk güvenliği ve adil yargılanma hakkına uygun yürüten bağımsız anayasal kuruldur.

Kurul on beş (15) üyeden oluşur; üyelerin görev süresi dört (4) yıldır ve yeniden üyelik yoktur. Kaynak dengesi hâkimlik-savcılık mesleği, yüksek yargı, hukuk akademisi, barolar ve kamu hukuku alanlarından sağlanır.

Üyeliklerde 56. maddedeki objektif liyakat havuzu, açık yeterlik, tarafsız kura, itiraz ve denetlenebilirlik güvenceleri uygulanır.

Hiçbir organ, makam, çoğunluk, yürütme çevresi, parti, zümre veya kapalı kontenjan Kurul üyeliklerinde tek başına hâkimiyet kuramaz.

Kurulun bağımsızlığı, tarafsızlığı, aday havuzu, kura güvenceleri ve karar dengesi 119. maddeye aykırı biçimde zayıflatılamaz.

Meslek işlemleri objektif ölçüt, gerekçeli karar, savunma, dosyaya erişim, etkili itiraz ve yargı denetimine tabidir.

Yargı yönetiminde ölçüt karar içeriği değil; bağımsızlık, tarafsızlık, etik, makul süre, gerekçeli karar kalitesi, hizmet düzeni ve usul güvenceleridir. Kurul yargı kararlarının içeriğine müdahale edemez; yargısal takdir nedeniyle ödül, ceza, yer değiştirme veya mesleki baskı uygulanamaz.

Kurulun kuruluşu, başkanlık yapısı, üyeliklerin boşalması, geçici vekâlet, daireleri, sekreteryası, bütçesi, çalışma usulü, toplantı ve karar yeter sayıları; yargı bağımsızlığı, tarafsızlık, liyakat, doğal hâkim güvencesi ve 56 ile 119. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Mesleki kayıt, hizmet kalitesi, makul süre, gerekçeli karar ve etik güvenilirlik verileri standart, güvenli ve denetlenebilir biçimde tutulur. Bu kayıtlar karar içeriğini yönlendirme, yargısal kanaati cezalandırma veya havuzu yapay daraltma amacıyla kullanılamaz.

#### **Madde 94 – Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu, Üyeleri, Çalışması ve Güvenceleri**

Anayasa Mahkemesi, Anayasanın üstünlüğünü, hakları ve anayasal düzeni koruyan bağımsız yüksek mahkemedir. Mahkeme on beş (15) üyeden oluşur; üyelerin süresi on iki (12) yıldır ve yeniden üyelik yoktur.

Üyeler yüksek mesleki yeterlik, dürüstlük, tarafsızlık ve kamu güveni şartlarını taşıyan hukukçular arasından; yüksek yargı, hâkimlik-savcılık, hukuk fakülteleri, barolar, kamu hukuku, insan hakları, anayasal denetim ve kamu denetimi kaynaklarından çoğulcu dengeyle belirlenir.

Üyeliklerde 56. maddedeki objektif liyakat havuzu, açık yeterlik, tarafsız kura, itiraz ve denetlenebilirlik güvenceleri uygulanır.

Aday havuzu ölçütleri çoğulculuğu daraltamaz veya dönemsel çoğunluğa fiilî belirleme yetkisi veremez; Mahkemenin bağımsızlığı, tarafsızlığı, karar kapasitesi, aday havuzu ve kura güvenceleri 119. maddeye göre korunur.

Üyelikler kademeli yenilenir; boşalan üyelik aynı kaynak ve usulle kalan süre için tamamlanır. Başkan ve başkanvekilleri üyeler arasından gizli oyla ve sınırlı süre için seçilir.

Mahkemenin bölümleri, başkanlık yapısı, boşalma, kademeli yenilenme, çalışma usulü, raportörlük, bütçe, idari teşkilat, görev ve karar usulleri; bağımsızlık, tarafsızlık,

hak koruma görevi, karar kapasitesi ve 56 ile 119. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, üye tam sayısının asgari üçte ikisiyle toplanır ve katılanların salt çoğunluğuyla karar verir. İptal, parti kapatma ve Yüce Divan kararları için daha yüksek çoğunluk kanunla, üye tam sayısının salt çoğunluğundan az ve üçte ikisinden çok olmayacak biçimde belirlenebilir; karar gücü kilitlenemez.

Hiçbir organ, makam, parti, yürütme çevresi, kapalı kontenjan veya dönemsel çoğunluk Mahkeme üyeliklerinde tek başına hâkimiyet kuramaz; görevdeki üyeleri hedef alan veya 119. madde güvencelerini zayıflatan değişiklik yapılamaz.

### **Madde 95 – Anayasa Mahkemesinin Norm Denetimi**

Anayasa Mahkemesi; kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, Cumhurbaşkanının anayasal işlemlerinin ve Anayasada gösterilen diğer düzenlemelerin Anayasaya uygunluğunu denetler.

Norm denetimi iptal davası ve itiraz yolu ile yapılır.

Mahkeme yalnızca Anayasaya uygunluk denetimi yapar. Yerindelik denetimi yapamaz; kanun koyucu veya yürütme yerine geçerek yeni norm oluşturamaz.

Mahkeme, anayasal ilke ve hedefleri yasama veya yürütmenin takdir alanını ortadan kaldıracak şekilde geniş yorumlayamaz.

Anayasa değişiklikleri yalnızca şekil bakımından denetlenir. Şekil denetimi teklif ve oylama çoğunlukları, ivedilik yasağı ve Anayasada öngörülen zorunlu usullerle sınırlıdır. Anayasal kimlik denetimine ilişkin özel hükümler saklıdır.

Norm denetimine ilişkin kararlar gerekçeli olur, bağlayıcıdır ve Resmî Gazete’de yayımlanır.

Düzenlemeler Anayasaya aykırılık iddialarının etkili biçimde incelenmesini engelleyemez.

### **Madde 96 – Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvurular**

Herkes, kamu gücüyle haklarının ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunabilir.

Gerçek kişiler, hakkın niteliğine uygun özel hukuk tüzel kişileri ve kendilerine tanınan haklarla sınırlı yabancılar bireysel başvuru yapabilir.

Bireysel başvuru, temel hak ihlallerine özgü anayasal denetim yoludur. Olağan kanun yollarının genel temyiz merciine dönüştürülemez.

Mahkeme derece mahkemelerinin yerine geçemez, delilleri yeniden değerlendiremez ve yerindelik denetimi yapamaz. Ancak temel hakkın sonucunu doğrudan etkileyen açık keyfîlik, bariz takdir hatası, adil yargılanma ihlali ve hakkın özüne müdahaleyi denetler.

Norm kaynaklı ihlal veya ciddi Anayasaya aykırılık şüphesi varsa dosya Genel Kurula sevk edilir ve norm denetimine ilişkin hükümler uygulanır.

Mahkeme, ihlal tespitinde ihlalin ve sonuçlarının giderilmesine karar verir. Gerekli hâllerde yeniden yargılama, işlem tesisi, tazminat, geçici tedbir, öncelikli inceleme veya pilot karar usulüne hükmedebilir.

Bireysel başvuru hakkı kaldırılmaz; aşırı harç, ağır şekil şartı, dar yorum veya usul engelleriyle kullanılmaz hâle getirilemez. Olağanüstü dönemlerde de Mahkemeye erişim imkânsızlaştırılmaz.

Düzenlemeler Mahkemeye erişimi ve temel hak korumasını zayıflatamaz.

Mahkemenin iş yükü; bölüm, ön inceleme, kabul edilebilirlik, öncelikli inceleme, geçici tedbir, pilot karar ve içtihat birliği usulleriyle yönetilir. Bu usuller bireysel başvuru hakkını, mahkemeye erişimi ve temel hak korumasını etkisiz kılamaz.

### **Madde 97 – Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan Sıfatıyla Yargılama Yapması**

Anayasa Mahkemesi, Anayasada gösterilen yüksek kamu görevlilerini Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Cumhurbaşkanı, Başbakan, yürütme teşkilat başkanları, yüksek yargı organlarının başkan ve üyeleri, başsavcılar, Hâkimler ve Savcılar Kurulu üyeleri ile Sayıştay başkan ve üyeleri bu kapsamdadır.

Kanun, Yüce Divan kapsamını ancak anayasal konumu ve kamu gücü yoğunluğu nedeniyle bu yargılamayı zorunlu kılan görevlilerle sınırlı olarak genişletebilir.

Yüce Divana sevk, yetkili organlarca somut delile dayanan gerekçeli kararlar yapılır. Görevle doğrudan hukuki bağlantısı bulunmayan kişisel suçlar genel mahkemelerde görülür.

Görevin sona ermesi, görev sırasında işlendiği iddia edilen fiiller bakımından Yüce Divan yargılamasına engel değildir.

Yargılama; bağımsızlık, tarafsızlık, masumiyet karinesi, savunma hakkı, silahların eşitliği, makul süre, aleniyet ve gerekçeli karar ilkelerine uygun yürütülür.

### **Madde 98 – Anayasa Mahkemesinin Siyasi Partileri Anayasal Açıdan Denetimi**

Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, partilerin Anayasaya, demokratik hukuk devletine, millî egemenliğe, Devletin bütünlüğüne ve siyasi faaliyetin anayasal sınırlarına uygunluğunu denetler. Yetki devredilemez.

Siyasi partiler; yasama, temsil, kamu politikası önerme, kamuoyu oluşturma, çoğulcu rekabet, eleştiri, milletvekilliği ve yerel karar organları alanında serbestçe faaliyet gösterir. Cumhurbaşkanı, Başbakan, belediye başkanlığı ve muhtarlık adaylıklarının parti kurumsal adaylığına kapalı olması bu işlevleri zayıflatmaz.

Siyasi partiler şiddeti, terörü, ayrımcılığı, düşmanlığı veya anayasal düzeni cebir ve tehditle değiştirmeyi teşvik edemez. Kamu gücünü parti çıkarına bağlayamaz; kamu kurumlarını parti hiyerarşisine tabi kılamaz. Yargı bağımsızlığını, kamu hizmetinde liyakati ve devletin tarafsızlığını zedeleyemez.

Barışçıl faaliyet, yürütme sistemi hakkında görüş açıklama, kamu politikası önerme, siyasi eleştiri ve anayasal değişiklik teklifleri; şiddet, cebir veya anayasal düzeni ortadan kaldırma amacı taşımadıkça yaptırım sebebi olamaz.

Yaptırımlar ölçülüdür. Kapatma son çaredir ve ancak odak hâli demokratik anayasal düzeni cebir, şiddet veya terör yoluyla ortadan kaldırmayı amaçlayan süreklilik, yoğunluk ve kurumsal benimseme düzeyine ulaşırsa uygulanır. Yargılama adil, aleni ve gerekçeli yürütülür.

## **Madde 99 – Anayasa Mahkemesi Kararlarının Kesinliği, Uygulanması ve İzlenmesi**

Anayasa Mahkemesi kararları kesindir; yasama, yürütme, yargı, idare, gerçek ve tüzel kişiler için bağlayıcıdır.

İptal kararları gerekçesi yazılmadan açıklanamaz; Resmî Gazete’de yayımlanır ve kural olarak yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Mahkeme, hukuk güvenliği, süreklilik ve doğacak boşluğun niteliğini gözeterek iptal kararının yürürlüğünü erteleyebilir. Erteleme süresi kanunla belirlenen üst sınırı aşamaz.

Anayasa Mahkemesi kararları geriye yürümez. Bireysel başvuru ve ihlal sonuçlarının giderilmesi için zorunlu olan sonuçlar saklıdır.

Yasama, yürütme, yargı ve idare organları Mahkeme kararlarının gereğini Anayasaya uygun şekilde yerine getirir.

## **Madde 100 – Yargıtayın Niteliği, Üyeleri, Başkanlığı, Kararları ve İçtihat Birliği**

Yargıtay, adli yargı kararları için son inceleme merciidir; kanunla gösterilen hâllerde ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yapabilir. Temyiz kapsamı ve usulleri; adil yargılanma, hukuk güvenliği, içtihat birliği, makul süre ve yargılamada etkinlik ilkeleri korunarak kanunla düzenlenir.

Yargıtay üyeleri adli yargı hâkim ve savcıları arasından, 56. maddedeki liyakat havuzu ve tarafsız kura güvencelerine göre belirlenir; boşalan üyelik aynı kaynak ve usulle kalan süre için tamamlanır.

Yargıtay üyelerinin görev süresi, kademeli yenilenmeyi sağlayacak biçimde altı (6) yıldan az ve on iki (12) yıldan çok olmamak üzere kanunla belirlenir; aynı yüksek mahkemeye üst üste yeniden üye seçilemez. Başkanlık yapısı, daireler, Genel Kurul, başkan, başkanvekilleri, daire başkanları, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Başsavcivekilinin belirlenmesi kanunla düzenlenir. İçtihadı birleştirme kararları adli yargı için bağlayıcıdır.

Yargıtay makul sürede karar vermekle yükümlüdür. Yargıtayın kuruluşu, çalışma usulü, toplantı ve karar yeter sayıları, dairelerin görevleri, üyelik ve başkanlık süreçleri kanunla düzenlenir.

Yargıtayın bağımsızlığı, tarafsızlığı, içtihat birliği, karar kapasitesi, üyelik, aday havuzu ve kura güvenceleri 119. maddeye göre korunur.

## **Madde 101 – Danıştayın Niteliği, Üyeleri, Başkanlığı, Kararları ve İçtihat Birliği**

Danıştay, idari yargı kararları için son inceleme merciidir; kanundaki hâllerde ilk ve son derece mahkemesi olarak görev yapar ve Anayasadaki danışma görevlerini yerine getirir. Temyiz ve danışma görevlerinin kapsamı; hukuk devleti, idarenin hukuk bağılılığı, adil yargılanma, hukuk güvenliği, içtihat birliği, süreklilik ve makul süre korunarak kanunla düzenlenir.

Danıştay üyeleri idari yargı hâkim ve savcıları ile kanundaki nitelikli kamu görevlileri arasından, 56. maddedeki liyakat havuzu ve tarafsız kura güvencelerine göre belirlenir; boşalan üyelik aynı kaynak ve usulle kalan süre için tamamlanır.

Danıştay üyelerinin görev süresi, kademeli yenilenmeyi sağlayacak biçimde altı (6) yıldan az ve on iki (12) yıldan çok olmamak üzere kanunla belirlenir; aynı yüksek mahkemeye üst üste yeniden üye seçilemez. Başkanlık yapısı, daireler, Genel Kurul, başkan, başkanvekilleri ve daire başkanlarının belirlenmesi kanunla düzenlenir. İctihadı birleştirme kararları idari yargı için bağlayıcıdır.

Danıştay makul sürede karar vermekle yükümlüdür. Danıştayın kuruluşu, çalışma usulü, toplantı ve karar yeter sayıları, dairelerin görevleri, üyelik ve başkanlık süreçleri kanunla düzenlenir.

Danıştayın bağımsızlığı, tarafsızlığı, ictihat birliği, karar kapasitesi, üyelik, aday havuzu ve kura güvenceleri 119. maddeye göre korunur.

### **Madde 102 – Uyuşmazlık Mahkemesi**

Uyuşmazlık Mahkemesi; adli, idari ve diğer yargı kolları arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözmekle görevlidir. Mahkemenin kuruluşu, üyeleri, başkanlık yapısı, görev süresi, çalışma usulü ve karar yeter sayıları; yargı kolları arasında denge, bağımsızlık, tarafsızlık, hukuk güvenliği ve makul süre ilkeleri korunarak kanunla düzenlenir.

Üyeler, yargı kolları arasında denge korunarak 56. maddeye göre belirlenir; Mahkemenin bağımsızlığı, tarafsızlığı, karar kapasitesi, yargı dengesi ve üyelik güvenceleri 119. maddeye göre korunur.

Diğer mahkemelerle Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.,

## BAĞIMSIZ ANAYASAL KURUMLAR VE DENETİM

### **Madde 103 – Sayıştayın Niteliği, Hesap Yargısı, Performans Denetimi ve Güvenceleri**

Sayıştay, kamu kaynağı kullanan bütün kurum, kuruluş, fon, şirket, proje ve kişileri Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetleyen bağımsız anayasal denetim merciidir. Denetim merkezi yönetim, mahallî idareler, kamu iktisadi teşebbüsleri ve sosyal güvenlik kurumlarını kapsar.

Sayıştay denetimi; kamu zararı, performans, gerçek faydalanıcı, stratejik proje, afet kaynağı, kamu hizmeti kalitesi, kamu-özel işbirliği ve imar etkisi doğuran mali işlemleri kapsar. İlk yıldan itibaren kamu alımı, imar, afet harcaması, stratejik proje ve plan uygulaması öncelikli denetim alanıdır.

Denetim; harcama uygunluğu yanında plan-bütçe bağlantısı, mali sürdürülebilirlik, kamu hizmeti kalitesi, stratejik kapasite hedefleri, kriz harcamaları ve kamu kaynağının sonuç üretme gücünü de değerlendirir.

Sayıştay üyeleri mali hukuk, kamu maliyesi, denetim, muhasebe, idare, ekonomi, kamu yönetimi veya yargı alanlarında yüksek yeterlik; dürüstlük, tarafsızlık ve kamu güveni şartlarıyla, 56. maddedeki liyakat havuzu ve tarafsız kura güvencelerine göre belirlenir.

Sayıştay üyelerinin görev süresi, kademeli yenilenmeyi sağlayacak biçimde altı (6) yıldan az ve on iki (12) yıldan çok olmamak üzere kanunla belirlenir; aynı kurula üst üste yeniden üye seçilemez. Sayıştayın kuruluşu, başkanlık, hesap yargısı, denetim kapsamı, raporlama, takip, kamu zararı, sorumluluk ve karar usulleri; çoğulcu uzmanlık dengesi, aynı usulle tamamlama ve tek organ hâkimiyetini önleme esaslarıyla kanunla düzenlenir.

Sayıştayın bağımsızlığı, tarafsızlığı, denetim kapasitesi, hesap yargısı işlevi, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına kamu kaynağı denetimi ve raporlama güvenceleri 119. maddeye göre korunur. Gizlilik yalnız millî güvenlik ve kanundaki zorunlu hâllerle sınırlıdır.

Sayıştay denetim kapasitesi, uzmanlaşmış birimler, izleme raporları ve kamu zararı takip sistemiyle güçlendirilir. Görev alanının genişliği denetimin şeklen yapılmasına veya öncelikli kamu zararı alanlarının denetimsiz bırakılmasına gerekçe yapılamaz.

### **Madde 104 – Yüksek Seçim Kurulu, Seçim Verileri ve Seçim Güvenceleri**

Yüksek Seçim Kurulu, seçimlerin ve halkoylamalarının düzen içinde yönetilmesini, dürüstlüğü, güvenliğini ve kesin sonuçlarının belirlenmesini sağlayan bağımsız anayasal seçim merciidir.

Seçimler serbestlik, eşitlik, gizli oy, açık sayım-döküm, genel oy, tek derecelilik, adaylık eşitliği, sandık güvenliği, şeffaflık, yargı yönetimi ve denetimi esaslarıyla yapılır.

Kurul; adaylık, liste, kura, propaganda, finansman, oy verme, sayım, itiraz, sonuç ve seçim güvenliği süreçlerini Anayasaya uygun yönetir. Seçmen kütükleri güncel, doğrulanabilir ve itiraza açık tutulur; kayıt, adres, sandık veya liste işlemleri seçme hakkını kaldıramaz.

Seçim verileri, tutanaklar, adaylık, kura, kampanya finansmanı, kamu yayıncılığı, dijital görünürlük ve itiraz işlemleri açık, doğrulanabilir, eşzamanlı ve sonradan denetlenebilir şekilde korunur; ilk seçimlerde bu güvence tam ve öncelikli uygulanır.

Yurt dışındaki Türk vatandaşlarının oy hakkı; seçme hakkı, oy güvenliği, eşitlik, sayım güvenliği ve kesin sonuçların makul sürede ilanı korunarak kanunla düzenlenir.

Seçim dönemlerinde kamu görevlileri yetkilerini aday destekleme, engelleme, seçmen yönlendirme veya hizmete erişimi seçmen tercihini etkileyecek biçimde kullanamaz. Kolluk birimleri Kurul karar ve talimatlarına uygun, tarafsız ve eşit görev yapar.

Dijital araç, veri hizmeti, yapay zekâ, platform gücü, örtülü finansman veya yabancı etkiyle seçim iradesi, adaylık eşitliği ya da kamuoyunun serbest oluşumu manipüle edilemez.

Kurul kampanya eşitliği için denetimsiz destekleri durdurabilir, aıkladabilir, dengeleyici tedbir alabilir ve yaptırım uygulayabilir; kesin adaylara kamu yayıncılığında eşit süre ve dijital platformlarda şeffaf görünürlük sağlar.

Yüksek Seçim Kurulu on bir (11)  yeden oluşur. Üyelerin süresi altı (6) yıldır; kademeli yenilenir ve yeniden üyelik olmaz. Kurulda yüksek yargı veya nitelikli hâkim-savcılardan altı (6), seçim ve kamu hukuku akademisyenlerinden   (3), barolardan iki (2)  ye bulunur.

 yeliklerde 56. maddedeki liyakat havuzu ve tarafsız kura güvenceleri uygulanır. Anayasa Mahkemesinin şekli gözetimi havuzun kesinleşmesi, kura usulü, tutanak güvenliği ve itirazların usulden incelenmesiyle sınırlıdır.

Kurulun bağımsızlığı, tarafsızlığı, seçim ve veri güvenliği kapasitesi ile kesin sonuç yetkisi 119. maddeye göre korunur.

Yüksek Seçim Kurulunun seçim işlerine, itirazlara ve kesin sonuçlara ilişkin kararları kesindir; bu kesinlik, seçme ve seçilme hakkını, adaylık eşitliğini veya seçim sonucunu etkileyen açık ve ağır anayasal ihlal iddialarının sınırlı anayasal güvence denetimine götürülmesine engel değildir. Bu başvuru seçim takvimini belirsiz biçimde durduramaz ve Yüksek Seçim Kurulunun seçim yönetimi görevini devralma sonucu doğuramaz.

Kurulun kuruluşu, başkanlık yapısı, üyeliklerin boşalması, geçici vekâlet, çalışma usulü, karar yeter sayıları, seçim teşkilatı, bütçesi, veri güvenliği altyapısı ve denetim usulleri; seçimlerin serbestliği, dürüstlüğü, kesin sonuç yetkisi, bağımsızlık, tarafsızlık ve 56 ile 119. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Yüksek Seçim Kurulu; seçim veri altyapısı, adaylık kayıt sistemi, kura kayıtları, kampanya finansmanı, dijital görünürlük denetimi, sandık sonuç akışı, yurt dışı oy süreçleri ve itiraz kayıtları için sürekli, güvenli ve denetlenebilir teknik kapasite oluşturur. Teknik destek birimleri karar yetkisi kullanamaz; nihai yetki ve sorumluluk Kurula aittir.

## **Madde 105 – Kamu Denetçiliği Kurumu**

Kamu Denetçiliği Kurumu, Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı; idarenin işleyişine ilişkin şikâyetleri inceleyen, hukuka uygun yönetimi gözetken bağımsız

anayasal başvuru ve denetim kurumudur. Kurum, yargı kararının yerine geçecek karar veremez. Ancak idareden gerekçeli cevap, düzeltici işlem veya yapmama gerekçesi isteyebilir.

Kamu Başdenetçisi ve denetçiler; hukuk, kamu yönetimi, insan hakları, denetim ve idare tecrübesi bakımından 56. maddeye göre oluşturulan objektif liyakat havuzlarından belirlenir.

Kurumun bağımsız inceleme yetkisi, başvuru hakkı ve idarenin gerekçeli cevap yükümlülüğü etkisiz kılınamaz. Kurum kararları yargı yolunu ortadan kaldırmaz.

Kurumun kuruluşu, görev süresi, boşalma, başkanlık yapısı, çalışma usulü, bütçesi ve güvenceleri kanunla düzenlenir. Ancak bağımsız inceleme yetkisi, başvuru hakkı, liyakat esasları, idarenin gerekçeli cevap yükümlülüğü ve yargı yolu zayıflatılamaz.

İdare, Kurumun tavsiye ve tespitlerine makul sürede gerekçeli cevap verir; uyulmaması hâlinde hukuki ve fiilî gerekçeyi açıklar. Kurum uygulanmayan kararlarını Türkiye Büyük Millet Meclisine ve kamuoyuna raporlayabilir; bu usul yargı yolunu kaldırmaz ve mahkeme kararının yerine geçmez.

#### **Madde 106 – Devlet Denetleme Kurumu**

Devlet Denetleme Kurumu; kamu kurumları, kamu tüzel kişileri ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları hakkında denetim, inceleme, araştırma, tespit, raporlama ve yetkili mercilere bildirim yapabilir. Özel hukuk tüzel kişileri bakımından yetki kamu kaynağı veya kamu hizmetiyle sınırlıdır.

Kurum; yasama, yargı, Sayıştay, ceza soruşturması ve kovuşturması, disiplin, Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi denetimi mercilerinin alanını devralamaz, aralarında hiyerarşi kuramaz, haklara ve görülmekte olan davalara müdahale edemez. Kamu kaynaklarının mali denetimi, hesap yargısı, kamu zararı ve mali sorumlulukta Sayıştayın alanı önceliklidir.

İnceleme ve raporlar tavsiye, tespit ve bildirim niteliğindedir; mahkeme kararı, Sayıştay raporu, disiplin işlemi veya Türkiye Büyük Millet Meclisi denetimi yerine geçmez ve tek başına icrai, cezai ya da mali sonuç doğurmaz. Kurum raporlarını ilgili mercilere bildirir.

Raporlar korunması gereken gizlilikler, kişisel veriler ve millî güvenlik sınırları gözetilerek açıklanır. Gizlilik, raporun varlığını, denetim sonucunu, sorumluluk bildirimini veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme yetkisini ortadan kaldıracak şekilde kullanılamaz.

Üyelerin belirlenmesi 56. madde güvencelerine tabidir. Kurumun kuruluşu, üyelikleri, başkanlık yapısı, üyelik süreleri, boşalma, geçici vekâlet, çalışma usulleri, bütçesi ve raporlama düzeni kanunla düzenlenir; bağımsızlığı ve hiçbir anayasal denetim merciinin yerine geçemeyeceği esası korunur.

Kanun; Kurumun tespit, bildirim ve raporlama niteliğini aşarak icrai, cezai, mali veya yargısal sonuç doğuracak yetki veremez; kurum hiçbir anayasal denetim merciinin alanını dolaylı biçimde devralamaz.

Kurum raporları, ilgili merci tarafından bağımsız değerlendirme yapılmadan disiplin, görevden alma, mali sorumluluk, ceza soruşturması veya idari yaptırım

sonucu doğuramaz. Raporlarda adı geçenlerin cevap ve açıklama hakkı korunur; raporlar yargı, Sayıştay ve Türkiye Büyük Millet Meclisi denetiminin yerine geçemez.

### **Madde 107 – Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Dijital Platformlar ve Kamu Yayıncılığı**

Radyo, televizyon ve dijital yayın alanı; ifade özgürlüğü, basın hürriyeti, haber alma hakkı, medya çoğulculuğu, editoryal bağımsızlık, çocukların korunması, kamu düzeni ve şeffaflık esaslarıyla düzenlenir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, yayın hizmetlerinin Anayasaya uygun yürütülmesini gözeten bağımsız ve tarafsız düzenleyici kurumdur.

Kamu yayıncılığı yapan kurumlar ile kamu kaynağı kullanan haber ajanslarının editoryal özerkliği, tarafsızlığı, çoğulculuğu ve kamu hizmeti niteliği esastır; bu kurumlar aday, parti, makam, zümre veya yürütme propagandası aracı yapılamaz.

Kurul dokuz (9) üyeden oluşur; üyelerin süresi altı (6) yıldır, kademeli yenilenir ve üst üste üyelik olmaz. Üyeler, ilgili uzmanlık alanlarından 56. maddeye göre belirlenir.

Kurulun kuruluşu, başkanlık yapısı, boşalma, geçici vekâlet, çalışma usulü, karar yeter sayıları, bütçesi, lisans, denetim ve yaptırım usulleri; çoğulculuk, liyakat, tarafsızlık, yayın özgürlüğü ve 119. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Kurul lisans, denetim ve yaptırım yetkilerini ölçülülük ve yargı denetimiyle kullanır. Yetkiler eleştirel yayınları baskılama, editoryal tercihleri yönlendirme, medya çoğulculuğunu daraltma veya kamuoyunu tek merkezden biçimlendirme aracı olamaz.

Yayın ve dijital platform yaptırımları açık kanuni ölçüt, kademelilik, savunma hakkı, gerekçeli karar ve hızlı yargı yoluna tabidir. Kapatma, yayın durdurma, erişim engeli veya lisans iptali ancak açık, ağır ve tekrarlı ihlalde son çare olarak uygulanır; haber verme, eleştiri, yorum ve kamu politikası tartışması yaptırım sebebi yapılamaz.

Dijital platformlara ilişkin yükümlülükler ifade özgürlüğünü, haber alma hakkını, editoryal bağımsızlığı veya çoğulculuğu doğrudan ya da dolaylı biçimde ortadan kaldıracak sonuç doğuramaz.

# MALİ, EKONOMİK VE STRATEJİK KAYNAK DÜZENİ

## Madde 108 – Bütçe, Performans, Geçici Bütçe ve Mali Süreklilik

Kamu idareleri ile kanunla belirlenen kamu tüzel kişilerinin gelir ve giderleri bütçe bütünlüğü içinde yürütülür. İlk bütçeden itibaren bütçe; plan hedefleri, performans göstergeleri, stratejik kapasite, kamu hizmeti kalitesi, mali disiplin ve Sayıştay denetimiyle bağlantılı hazırlanır.

Plan-bütçe bağlantısı; insan kaynağı, stratejik kapasite haritası, kamu hizmeti kalite göstergeleri, kriz hazırlığı, bölgesel denge, yatırım öncelikleri ve mali sürdürülebilirlik dikkate alınarak kurulur.

Kamu yararı, hakların korunması, doğal afet, savaş, ağır ekonomik kriz veya mali sürdürülebilirlik zorunluluğunda planlardan sınırlı, ölçülü ve mali etkisi gösterilmiş biçimde sapılabilir. Sapmalar Türkiye Büyük Millet Meclisi, Sayıştay ve hukukilik denetimine tabidir.

Bütün kamu gelir ve giderleri bütçede gösterilir. Bütçe dışında kamu geliri elde edilemez, kamu harcaması yapılamaz ve bu sonucu doğuran mali yapı kurulamaz. Merkezî yönetim bütçe teklifi bütçe yılından yetmiş beş (75) gün önce Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

Kesin hesap, Sayıştayın genel uygunluk bildirimiyle birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür. Genel uygunluk bildirimi, Sayıştayın sonuçlandırılmamış denetim ve hesap yargılamalarını ortadan kaldırmaz.

Bütçe kanunu yalnız bütçe yılına ilişkin gelir, gider, ödenek, yetki ve uygulama hükümlerini içerir; ilgisiz düzenleme konulamaz. Bütçe süresinde yürürlüğe konulamazsa hizmetlerin sürekliliği için geçici bütçe uygulanır.

Geçici bütçe önceki yıl bütçesinin zorunlu hizmetler, personel, borç, sosyal hakların asgari çekirdeği ve kanuni görevler için gerekli kısmı üzerinden uygulanır. Yeni yatırım, kadro, vergi, borçlanma veya kalıcı politika değişikliği yetkisi vermez.

Bütçe uyuşmazlığında Başbakan, Bütçe Komisyonu ve ilgili komisyonlar arasında zorunlu uzlaşma yapılır. Görüşme on beş (15) günde tamamlanır; sonuç alınamazsa bütçe teklifi Genel Kurulda kabul, ret veya değişiklikle sonuçlandırılır.

Süreç Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçe hakkını ve denetim yetkisini kaldırmaz; yürütmenin temel hizmetleri sürdürme yükümlülüğünü askıya almaz. Olağan bütçe kabul edilinceye kadar hizmetler, sosyal hakların asgari çekirdeği ve mali yükümlülükler sürdürülür. Geçici bütçe yeni politika, sürekli harcama, ayrıcalıklı kaynak aktarımı veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçe hakkını etkisiz kılma aracı yapılamaz.

Bütçe, kesin hesap, geçici bütçe, kamu hizmeti performansı ve plan-bütçe bağlantısına ilişkin bilgi sistemleri karşılaştırılabilir, denetlenebilir ve sürekliliği sağlayacak biçimde kurulur. Teknik eksiklik, bütçe hakkını veya zorunlu kamu hizmetlerinin finansmanını belirsizliğe düşürme sebebi yapılamaz.

## **Madde 109 – Para Politikası, Fiyat İstikrarı ve Merkez Bankası**

Para politikası; fiyat istikrarı, finansal istikrar, şeffaflık ve araç bağımsızlığı esaslarıyla yürütülür. Başkan; ekonomi, maliye, bankacılık veya finans alanlarında yüksek yeterlik taşıyan adaylardan oluşan objektif ve açık liyakat havuzundan belirlenir.

Merkez Bankası Başkanı, kesinleşmiş liyakat havuzu içinden Başbakanın gerekçeli önerisi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının beşte üç (3/5) çoğunluğuyla seçilir. Altmış (60) günde öneri yapılmaz veya sonuç alınamazsa Başkan havuzdan noter huzurunda açık kura ile belirlenir. Bu süreç para politikası kararlarına talimat yetkisi doğurmaz.

Başkanın görev süresi seçim dönemini aşacak biçimde kanunla belirlenir ve seçim takvimine bağlanamaz. Merkez Bankası başkanlığına ilişkin havuz, seçim, görev süresi, görevden alma ve denetim usulleri; araç bağımsızlığını, fiyat istikrarı görevini, mali hesap verebilirliği ve liyakat esasını etkisiz kılacak biçimde düzenlenemez.

Kanun, para politikasını kısa vadeli siyasi talimat, bütçe finansmanı veya keyfî kredi genişlemesi aracı hâline getiremez. Merkez Bankası işlemleri fiyat istikrarı ve finansal istikrar amacıyla sınırlı, gerekçeli, kayıtlı ve denetlenebilir olur.

Hesap verebilirlik araç bağımsızlığını, araç bağımsızlığı da Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçe hakkını ve hukukilik denetimini ortadan kaldırmaz. Hedeflerden ciddi sapma hâlinde Merkez Bankası gerekçeli değerlendirme ve düzeltici politika çerçevesini Türkiye Büyük Millet Meclisine açıklar; bu yükümlülük faiz, kur veya kredi kararına siyasi talimat yetkisi doğurmaz.

## **Madde 110 – Finansal İstikrar ve Tasarrufların Korunması**

Devlet; finansal sistemin istikrarını, ödeme sistemlerinin sürekliliğini, tasarruf sahiplerinin korunmasını ve kredi piyasalarının sağlıklı işlemlerini gözetir. Finansal kriz tedbirleri ölçülü ve kamu zararını önleyici şekilde uygulanır.

Devlet; mal, hizmet, sermaye, kredi ve dijital piyasalarda tekelleşme, kartelleşme, hâkim durumun kötüye kullanılması ve haksız rekabeti önler.

Finansal sistemin çökmesini önlemek amacıyla zorunlu sınırlamalar uygulanabilir. Bu sınırlamalar mevduata, ödeme sistemlerine, sermaye hareketlerine veya finansal işlemlere ilişkin olabilir. Sınırlamalar kanuni dayanağa bağlı, ölçülü, Türkiye Büyük Millet Meclisi denetimine açık olur. Mülkiyet hakkı, tasarruflara erişim ve hukuk güvenliği ölçüsüz zedelenemez.

Yetkiler piyasa aktörlerini keyfî yönlendirme veya bütçe dışı yükümlülük oluşturma aracı olarak kullanılamaz. Bu risklere karşı alınan tedbirler ölçülü olur; sermaye hareketlerini, mülkiyet hakkını veya sözleşme güvenliğini ölçüsüz zedeleyemez.

Zararlar kamuya belirsiz, sınırsız veya ayrıcalıklı biçimde yüklenemez.

## **Madde 111 – Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Kamu Kontrolündeki Ortaklıklar**

Kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kontrolündeki ortaklıklar somut yarar ve stratejik gerekliliğe göre faaliyet gösterir. Bu kapsam, sermayesinin, yönetim kontrolünün veya belirleyici etkisinin doğrudan veya dolaylı olarak Devlete ait olduğu yapıları kapsar. Faaliyetlerde verimlilik, mali disiplin, liyakat ve şeffaflık esastır.

Kamu yararı ve stratejik gereklilik; kuruluş amacı, faaliyet alanı, hizmet çıktısı, mali etki, rekabet dengesi, piyasa etkisi, millî güvenlik, kritik altyapı, doğal kaynak, bölgesel kalkınma veya süreklilikle bağlantılı ölçülebilir sonuçlarla gerekçelendirilir. Mali varlık, yükümlülük ve riskler bütçe disiplini içinde izlenir; bütçe dışı yapı kurulamaz.

Bu kuruluşlar stratejik devlet planlarının kanunla bağlayıcı hükümlerine ve çok yıllık mali çerçeveye aykırı faaliyet gösteremez; serbest piyasa düzenini bozacak, haksız rekabet doğuracak, özel sektör aleyhine ayrıcalık oluşturacak veya kamu kaynaklarını örtülü destek aracına dönüştürecek şekilde kullanılamaz.

Kuruluşlar Sayıştay denetimine tabidir; gerektiğinde dış denetimle de incelenir. Denetim sonuçları Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Kuruluş amacından sapan veya mali disiplini sürekli zayıflatan yapılar yeniden yapılandırılır, sınırlandırılır veya tasfiye edilir.

Kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kontrolündeki ortaklıkların kuruluşu, yönetimi, faaliyet alanı, denetimi, mali yapısı, yeniden yapılandırılması ve tasfiyesi; kamu yararı, stratejik gereklilik, mali disiplin, rekabet dengesi, Sayıştay denetimi ve 108. madde güvenceleri korunarak kanunla düzenlenir.

Bu kuruluşlar ölçülebilir kamu yararı, stratejik gereklilik, mali sürdürülebilirlik ve rekabet dengesi bakımından düzenli değerlendirilir. Sürekli kamu zararı, amaçtan sapma, haksız rekabet, örtülü istihdam veya bütçe dışı yükümlülük doğuran yapılar Sayıştay raporu ve kanuni usulle yeniden yapılandırılır, sınırlandırılır veya tasfiye edilir.

### **Madde 112 – Doğal Servetlerin ve Kaynakların Aranması ve İşletilmesi**

Tabii servetler ve doğal kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; millet adına, somut yarar ve millî menfaat, çevresel sürdürülebilirlik ve gelecek nesillerin hakları gözetilerek yönetilir. Doğal kaynakların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir.

Hakkın kullanımı; açık, rekabete dayalı, objektif, yeterliğe bağlı, süreli ve denetlenebilir şartlarla gerçek veya tüzel kişilere devredilebilir; devir mülkiyet, sürekli kullanım, otomatik yenileme veya kamu denetimini dışlayan hak doğurmaz. Hiçbir hâlde yirmi beş (25) yılı aşamaz.

Yenileme aynı açıklık, rekabet, yeterlik ve denetim şartlarına bağlıdır; hak devri tekelleşmeye, stratejik kaynaklarda belirleyici özel kontrole veya millî menfaatlerin zayıflamasına yol açamaz. Stratejik kaynaklar; millî güvenlik, ekonomik bağımsızlık, enerji, su, gıda, kritik hammadde, çevresel denge ve gelecek nesiller üzerindeki etkilerine göre belirlenir.

Bu kaynaklarda kamu denetimi, şeffaflık, çevresel koruma ve millî menfaat güvencesi ortadan kaldırılamaz.

Doğal kaynakların aranması, işletilmesi, devri, yenilenmesi, stratejik kaynakların belirlenmesi, çevresel ve mali denetimi; millî menfaat, kamu yararı, rekabet, çevresel sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin hakları ve Sayıştay denetimi korunarak kanunla düzenlenir.

# ÇEVRE, DOĞAL VARLIKLAR, ÜRETİCİ VE TÜKETİCİNİN KORUNMASI

## Madde 113 – Ormanların ve Orman Köylüsünün Korunması

Tabii ormanlar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır; millet adına korunur, geliştirilir ve gelecek nesillere aktarılır. Devlet ormanlarının mülkiyeti devredilemez, zamanaşımıyla kazanılamaz ve özel ayni hakka konu edilemez.

Yanan orman alanları yeniden ormanlaştırılır; bu alanlar başka kullanım amacıyla tahsis edilemez.

Orman alanları daraltılamaz; kamu yararı veya hizmet gerekçesiyle yapılaşmaya açılmaz ve kullanım amacı değiştirilemez. Yalnızca başka yerde gerçekleştirilemeyen zorunlu ve hayati kamu altyapısı için, orman bütünlüğünü bozmayan sınırlı, geçici ve denetlenebilir müdahaleye izin verilebilir.

Zorunluluk; can güvenliği, içme suyu, enerji arz güvenliği, afet önleme, savunma veya ulaşım sürekliliği bakımından bağımsız bilimsel raporla gösterilir; ekonomik kârlılık veya yatırım kolaylığı yeterli değildir.

Orman köylüsünün, ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetimine uygulama düzeyinde katılımı sağlanır; karar alma ve kamu gücü kullanma yetkisi kamu otoritesine aittir. Destek ve yararlandırma süreçleri rant, özel kazanç, kontrolsüz ticarileşme veya sürdürülebilirliği zayıflatma aracı olarak kullanılamaz.

Orman köylüsüne yönelik politika, destek, nakil ve yararlandırma süreçleri stratejik devlet planlarına uygun, denetlenebilir biçimde yürütülür; ormanların korunması, sürdürülebilirlik ve kamu yararı esastır.

## Madde 114 – Kooperatifçilik, Tüketici, Esnaf ve Sanatkârların Korunması

Devlet, millî ekonominin gerekleri, üretim verimliliği, tüketicinin korunması, yerel kalkınma ve ortak menfaat esaslarıyla kooperatifçiliğin gelişmesini destekler. Kooperatiflerin kuruluşu, üyeliği, yönetimi, denetimi ve faaliyetleri objektiflik, şeffaflık, liyakat ve demokratik katılım esaslarına dayanır.

Kooperatifler, ortak menfaat amacı dışında özel çıkar, rant, haksız rekabet, kooperatif kaynaklarını kötüye kullanma, ekonomik güç yoğunlaşması, siyasi yönlendirme veya kamu gücünü etkileme aracı hâline getirilemez.

Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirleri alır; tüketicilerin sağlık, güvenlik, ekonomik çıkar, doğru bilgi, tercih, tazmin ve etkili başvuru haklarını güvence altına alır. Tüketici örgütlenmesi, hakem heyetleri, piyasa gözetimi, ürün güvenliği, dijital ticaret, reklam, finansal hizmetler ve tazmin usulleri kanunla düzenlenir.

Haksız rekabet, platform bağımlılığı, ayrımcı veri ve ücretlendirme uygulamaları ile yerel piyasa dengesini somut, ölçülebilir ve sürekli bozan faaliyetlere izin verilemez.

Kooperatiflerin kuruluşu, üyeliği, yönetimi, denetimi, faaliyetleri ile esnaf ve sanatkârlara ilişkin koruma usulleri; üretim verimliliği, yerel kalkınma, şeffaflık, liyakat, demokratik katılım ve kamu yararı korunarak kanunla düzenlenir.

## İNKILAP KANUNLARININ KORUNMASI

### Madde 115 – İnkılap Kanunlarının Korunması

Anayasanın hiçbir hükmü, inkılap kanunlarının yürürlükte bulunan hükümlerinin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz. Bu koruma, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin laiklik niteliğini koruma amacını güden inkılap kanunları için geçerlidir.

Koruma şu kanunları kapsar:

- a) Tevhid-i Tedrisat;
- b) Şapka İktisası;
- c) Tekke ve Zaviyelerin kapatılması;
- ç) Medeni nikâh;
- d) Milletlerarası rakamlar;
- e) Türk harfleri;
- f) Lakap ve unvanların kaldırılması;
- g) Bazı kisvelerin giyilemeyeceğine ilişkin hükümler.

Madde, hakların özünü ortadan kaldıracak, bireylerin meşru yaşam tarzlarını cezalandıracak veya bilimsel, sanatsal, akademik ve meşru düşünce açıklamalarını bastıracak biçimde yorumlanamaz.

# SON HÜKÜMLER VE ANAYASAL GÜVENCE KİLİTLERİ

## Madde 116 – Anayasanın Değiştirilmesi ve Halkoylaması

Anayasa değişikliği Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının asgari üçte biri (1/3) tarafından yazılı olarak teklif edilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki (2/3) çoğunluğuyla kabul edilen değişiklikler, Türkiye Büyük Millet Meclisi aynı çoğunlukla halkoyuna sunulmasına karar verirse halkoyuna sunulur; aksi hâlde Cumhurbaşkanınca yayımlanır.

Cumhurbaşkanı değişiklik kanununu bir (1) kez daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderebilir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, metni üye tam sayısının üçte iki (2/3) çoğunluğuyla aynen kabul ederse değişiklik, Türkiye Büyük Millet Meclisinin halkoyuna sunma kararı varsa halkoyuna sunulur; aksi hâlde Cumhurbaşkanınca yayımlanır.

Anayasanın değiştirilemeyecek hükümleri, demokratik laik sosyal hukuk devleti, insan hakları, millî egemenlik, serbest seçimler, yargı bağımsızlığı, hakların özü, Anayasanın üstünlüğü, yürütmenin parti hiyerarşisine bağlanmaması ve liyakat güvenceleri ortadan kaldırılamaz.

Bu fıkra yer alan anayasal kimlik güvenceleri, 4. maddedeki teklif yasağı saklı kalmak üzere, Anayasa Mahkemesinin ağır ihlal denetimi bakımından bağlayıcı çekirdektir.

Anayasa Mahkemesi anayasa değişikliklerini şekil bakımından denetler. Anayasal kimlik güvencelerine ilişkin denetim yalnız değişiklik metninin açık anlamı ve doğrudan hukuki sonucu üzerinden, ağır ihlal bulunup bulunmadığıyla sınırlıdır. Mahkeme yerindelik denetimi yapamaz, yeni norm kuramaz ve kurucu iradenin yerine geçemez.

Halkoylaması sonucu, değiştirilemez hükümleri veya anayasal kimlik çekirdeğini ortadan kaldıran ağır aykırılığı geçerli hâle getirmez. Halkoylaması serbest, eşit, gizli oy, açık sayım ve yargı yönetimi ile denetimi altında yapılır. Değişiklik usulleri halkın kurucu iradesini, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkisini, hakları ve demokratik hukuk devleti güvencelerini etkisiz kılamaz.

## Madde 117 – Başlangıç ve Madde Başlıkları

Başlangıç kısmı, Anayasa metnine dâhildir; Anayasanın dayandığı temel ilke ve değerlerin belirlenmesinde ve yorumunda esas alınır.

Başlıklar, ilgili maddelerin konusunu ve Anayasa içindeki yerini gösterir; bağımsız normatif hüküm doğurmaz ve madde metninin açık anlamını değiştirecek biçimde yorumlanamaz.

Aynı konuya ilişkin genel ve özel hükümler birlikte uygulanır; özel hüküm somut konuda önceliklidir. Hakların özü, yargı yolu, gerekçelilik, denetlenebilirlik, süreklilik, kanunla dolanma yasağı ve anayasal kurum güvenceleri özel maddelerde ayrıca belirtilmese dahi 11 ve 119. maddelere göre bütün hükümler bakımından geçerlidir.

## **Madde 118 – Anayasanın Yürürlüğe Girmesi**

Bu Anayasa, geçici hükümler saklı kalmak üzere, halkoylamasında kabul edilip Resmî Gazete’de yayımlanmasıyla yürürlüğe girer.

## **Madde 119 – Anayasal Güvenceler, Kamu Kaynakları ve Aykırılığın Sonuçları**

Anayasadaki haklar, kurumlar, yetkiler, usuller ve güvenceler zayıflatılamaz veya sonuçsuz bırakılamaz. Kanun, içtüzük, yürütme işlemi, idari düzenleme, sözleşme, gizlilik, kriz, güvenlik, ekonomik zorunluluk, teknik eksiklik, geçiş gerekçesi veya fiilî uygulama buna dayanak olamaz.

Kanunla düzenleme yetkisi anayasal hükümlerin uygulanmasını sağlar; Anayasanın ilke, amaç, yetki, kurum ve güvencelerini değiştirme, daraltma veya etkisizleştirme aracı yapılamaz. Dolanma denetiminde amaç, kapsam, süre, somut etki ve gerekçenin denetlenebilirliği birlikte değerlendirilir.

Anayasada kuruluş, görev, yetki, hak, yükümlülük, kurum, kurul, kamu hizmeti, başvuru, denetim, yaptırım, üyelik, başkanlık, boşalma, geçici vekâlet, toplantı, karar yeter sayısı veya usule ilişkin “düzenlenir”, “belirlenir” ya da benzeri ifadelerin kullanıldığı hâllerde düzenleme kanunla yapılır; Türkiye Büyük Millet Meclisinin iç işleyişine ilişkin İçtüzük hükümleri saklıdır. Kanun ve İçtüzük, ilgili anayasal hakkın özünü, kurumun görev alanını, bağımsızlığını, tarafsızlığını, liyakat esasını, karar kapasitesini, yargı yolunu, denetlenebilirliği ve bu maddede korunan güvenceleri zayıflatamaz.

Objektiflik, gerekçelilik, kayıt güvenliği, şeffaflık, etkili itiraz, hızlı yargı yolu, hakların özü, süreklilik, denetlenebilirlik ve kanunla dolanma yasağı bütün hükümler için geçerlidir.

Kamu yararı, millî menfaat, stratejik gereklilik, toplumsal ihtiyaç, mali disiplin, güvenlik, genel ahlâk ve kamu düzeni gibi kavramlar soyut gerekçeyle kullanılamaz. Somut olay, açık gerekçe, ölçülebilir etki, süre ve denetlenebilir hukuki sonuç gösterilmedikçe sınırlama sebebi yapılamaz.

Anayasal kurumların kuruluşu, üyelikleri, aday havuzları, kalite eşikleri, kura usulleri, süreleri, bağımsızlıkları, tarafsızlıkları ve karar güvenceleri kanunla kaldırılamaz veya etkisiz kılınmaz. Teknik altyapı, veri eksikliği veya geçiş gerekçesi bu güvenceleri askıya alamaz.

Anayasal kurum ve kurulların görev alanı, karar kapasitesi, üyelik yapısı, bütçesi, veri altyapısı, teknik kapasitesi ve denetim imkânları; kanun, geçiş, teknik eksiklik, bütçe yetersizliği, boşalma, vekâlet veya fiilî uygulama yoluyla işlemez hâle getirilemez. Kurumların zorunlu görevlerini kesintisiz yerine getirmesi anayasal süreklilik güvencesi altındadır.

Kamu kaynakları, iletişim imkânları, dijital araçlar ve veri temelli müdahaleler; medya, kamuoyu, seçim, adaylık, propaganda veya parti üstünlüğü aracı yapılamaz; basın, ifade ve seçim güvenceleri 20, 28, 56, 104 ve 119. maddelere göre korunur.

Anayasaya aykırı işlem, ihmal veya fiil hukuki sonuç doğurmaz; yetkili merci tarafından kaldırılır, iptal edilir, düzeltilir ya da uygulanamaz hâle getirilir. Doğmuş

sonuçlar hukuk güvenliği, kazanılmış hak, srekliлик ve hakların korunması gözetilerek giderilir.

TASLAKTIR

## GEÇİCİ HÜKÜMLER

### **Geçici Madde 1 – Yürürlük, Anayasal Süreklilik ve Eski Düzenin Sona Ermesi**

Anayasanın yürürlüğe girmesiyle, önceki Anayasa ve Anayasaya aykırı anayasal hükümler yürürlükten kalkar; süreklilik için gerekli mevcut kanun ve işlemler, Anayasaya aykırı olmadıkları ölçüde uygulanır. Geçiş sürecinde hiçbir organ, makam veya kurum eski anayasal yetki düzenini sürdürme, yeni Anayasayı erteleme, etkisiz kılma veya dolanma yetkisine sahip değildir.

Aykırılık hâlinde bu Anayasa doğrudan uygulanır; uyuşmazlıklar öncelikle haklar, yargı bağımsızlığı, seçim güvenliği, liyakat, süreklilik ve Anayasanın üstünlüğü esaslarıyla çözülür.

### **Geçici Madde 2 – Uyum Kanunları, Öncelik Sırası ve Doğrudan Uygulama**

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasanın zorunlu kıldığı uyum kanunlarını azami bir (1) yıl içinde çıkarır; seçim, yargı, yürütme teşkilatı, liyakat, bütçe, Sayıştay ve yüksek kurumlara ilişkin öncelikli kanunlar altı (6) ay içinde tamamlanır. Bu sürelerin geçirilmesi Anayasanın uygulanmasını durdurmaz.

Uyum kanunu bulunmayan konularda anayasal hüküm doğrudan uygulanır; zorunlu teknik usuller görev alanına göre yetkili anayasal kurumca geçici, gerekçeli ve denetlenebilir biçimde belirlenir. İlk seçimlerin adaylık, doğrulama, kura, propaganda, itiraz, oy verme, sayım ve kesin sonuç mekânı, uyum kanunu çıkmamış olsa dahi Yüksek Seçim Kurulunca 56, 58 ve 104. maddelere uygun geçici usulle yürütülür. Yetki uyuşmazlığı Yüksek Seçim Kurulu veya Anayasa Mahkemesince kesin karara bağlanır.

Uyum kanunlarının veya geçici teknik usullerin gecikmesi; seçimleri, yürütmenin devrini, yargı yolunu, temel hakları, bütçe sürekliliğini ve zorunlu hizmetleri engellemez; 11, 56 ve 119. madde güvenceleri zayıflatılamaz.

Uyum çalışmalarında öncelik sırası; seçim ve Yüksek Seçim Kurulu, yürütme teşkilatı, yargı ve yüksek kurumlar, liyakat ve kamu personeli, bütçe-Sayıştay ve mali denetim alanlarıdır.

Uyum kanunları ve geçici teknik usuller, ilk seçimleri, yüksek kurumların karar kapasitesini, yürütme devrini, bütçe sürekliliğini, yargı yolunu ve zorunlu kamu hizmetlerini aynı anda işlemez hâle getirmeyecek biçimde aşamalandırılır. Öncelik sırası geciktirme veya erteleme değil, kesintisiz uygulama aracıdır.

### **Geçici Madde 3 – İlk Seçimler ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Geçiş Görevi**

Anayasaya göre yapılacak ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Başbakan seçimleri birlikte yapılır. Takvim yürürlükten itibaren doksan (90) gün içinde ilan edilir; seçimler azami on iki (12) ay içinde tamamlanır. İlk Cumhurbaşkanı seçimi de kural olarak aynı gün yapılır; seçim güvenliğini imkânsız kılan zorunlu hâlde azami bir (1) yıl içinde tamamlanır.

İlk yüz gün içinde seçim takvimi, açık veri standardı, ihale ve imar şeffaflığı, kamu hizmeti göstergeleri, kriz risk kaydı ve plan-bütçe geçiş takvimi ilan edilir; bu hazırlıklar seçimlerin yapılmasını geciktiremez.

Mevcut Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi göreve başlayıncaya kadar yalnız uyum kanunları, bütçe, süreklilik, hakların korunması ve zorunlu denetim işleriyle görev yapar; 11 ve 119. madde güvencelerini daraltan veya geçişi geciktiren düzenleme yapamaz.

#### **Geçici Madde 4 – Yürütmenin Devri ve Cumhurbaşkanlığına Geçiş**

İlk Başbakan ve Cumhurbaşkanı seçimleri 56, 58 ve 104. madde güvencelerine tabidir. İlk Başbakan göreve başlayıncaya kadar mevcut yürütme makamları yalnız süreklilik, güvenlik, bütçe, afet, dış temsil ve zorunlu temel hizmet işlemleriyle sınırlı görev yapar.

Bu Anayasanın yürürlüğe girmesinden ilk Başbakanın göreve başlamasına kadar yürütmenin zorunlu süreklilik işleri, mevcut anayasal düzende yürütme yetkisini fiilen kullanan makam tarafından, yalnız bu Anayasanın sınırları içinde, geçici ve sınırlı olarak yürütülür. Bu makamı işgal eden kişinin ilk Cumhurbaşkanı veya Başbakan seçiminde adaylığı kesinleşirse geçiş-yürütmesi yetkisi kendiliğinden askıya alınır ve kanunda önceden belirlenen sabit sıraya göre tarafsız makama geçer.

Geçiş-yürütmesi makamı; kalıcı teşkilat değişikliği, uzun vadeli bağlayıcı işlem, yeni mali yük, atama dalgası veya Başbakana ait asli yürütme yetkisini kalıcı yahut genişletici sonuç doğuracak biçimde kullanamaz. Bu dönemde olağan dışı politika tasarrufu yapılamaz; geçiş-yürütmesi süresi ilk seçimlerin tamamlanma süresini aşamaz.

İlk Başbakanın göreve başlamasıyla yürütme yetki ve sorumluluğu kendiliğinden ve eksiksiz Başbakana geçer. Teşkilatlar azami altı (6) ay içinde yürütme ve idare hükümlerine uygun hâle getirilir; teknik uyumun tamamlanamamış olması, teşkilatların yeni Anayasaya bağlı görev yapmasını engellemez.

Seçim tamamlanıncaya kadar Cumhurbaşkanlığı idari yapısı yalnız temsil, kayıt, protokol ve zorunlu süreklilik görevleriyle sınırlıdır. Düzenleme, göreve başlayan ilk Cumhurbaşkanının temsilî anayasal konumuna uygun yapılır.

#### **Geçici Madde 5 – Yargı Düzeni ve Yüksek Kurumların Yenilenmesi**

Mevcut mahkemeler ve yüksek yargı organları yeni düzenlemeler yürürlüğe girinceye kadar görevlerine devam eder. Ancak bağımsızlık, tarafsızlık, doğal hâkim, adil yargılanma, bireysel başvuru ve yargı yolu güvenceleri derhâl uygulanır.

Yüksek Seçim Kurulu ve Anayasa Mahkemesinin yeni oluşumu ilk seçim güvenliği ve anayasal denetimin sürekliliği için öncelikle tamamlanır; bu ilk oluşumda 56 ve 104. madde güvenceleri uygulanır.

Aşağıdaki kurumların kuruluş ve üyelik yapıları azami bir (1) yıl içinde Anayasaya uygun hâle getirilir:

- a) Yüksek Seçim Kurulu;
- b) Anayasa Mahkemesi;
- c) Hâkimler ve Savcılar Kurulu;
- ç) Yargıtay;
- d) Danıştay;

- e) Sayıştay;
- f) Kamu Denetçiliği Kurumu;
- g) Devlet Denetleme Kurumu;
- ğ) Radyo ve Televizyon Üst Kurulu;
- h) Bağımsız düzenleyici kurumlar.

Yenileme kademeli usulle yapılır ve kurumların karar gücünü kesintiye uğratamaz.

Yenileme takvimi, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Seçim Kurulu, Hâkimler ve Savcılar Kurulu, Sayıştay ve yüksek mahkemelerin karar kapasitesini aynı anda zayıflatmayacak biçimde aşamalandırılır. Zorunlu yenileme işlemleri bağımsızlık, kademeli süreklilik ve aynı usulle tamamlama güvencelerine tabidir.

### **Geçici Madde 6 – Yüksek Seçim Kurulu ve İlk Seçim Güvenliği**

Yüksek Seçim Kurulu, ilk seçimler için adaylık, doğrulama, itiraz, kura, propaganda, dijital güvenlik, oy verme, sayım, kesin sonuç ve göreve başlama takvimini yürürlükten itibaren doksan (90) gün içinde ilan eder. Yeni Yüksek Seçim Kurulu oluşuncaya kadar mevcut Kurul ilk seçimleri Anayasaya aykırı olmayan hükümlerle yönetir.

İlk seçimlerde adaylık, kura, kampanya finansmanı, kamu yayıncılığı, dijital görünürlük, sandık tutanakları ve seçim verileri açık, eşzamanlı, doğrulanabilir ve sonradan denetlenebilir biçimde yayımlanır. Kaynaklar, medya, dijital platformlar ve idari yetkiler adaylar veya seçmen iradesi üzerinde baskı aracı yapılamaz; kamu yayıncılığı adaylara eşit süre ve tarafsız tanıtım sağlar.

İlk seçimlerde Yüksek Seçim Kuruluna bağlı teknik destek birimleri kurulabilir; bunlar kayıt, doğrulama ve lojistik destekle sınırlıdır, nihai karar Kurula aittir. İlk Yüksek Seçim Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve tarafsız anayasal kurum üyeliklerine ilişkin kura ve havuz işlemleri bağımsız gözlem, noter huzuru, açıklık, hızlı itiraz ve geçici Yüksek Seçim Kurulu güvenceleriyle yürütülür. İlk oluşumlarda 104. maddedeki Anayasa Mahkemesinin şekli gözetimi yerine bağımsız gözlem heyeti güvencesi uygulanır.

İlk seçimi yöneten mevcut Kurulun kura, sayım ve kesin sonuç işlemleri bağımsız gözlem heyetinin eşzamanlı denetimine tabidir. Bağımsız gözlem heyeti; yüksek yargı, hukuk akademisi, barolar ve seçim hukuku alanından, hiçbir kaynağın tek başına çoğunluk oluşturamayacağı biçimde belirlenir. Heyetin sabit usulü mevcut Yüksek Seçim Kurulu tarafından kura ve sayımdan önce ilan edilir; oluşumu kura ve sayımdan önce kamuoyuna açıklanır.

Gözlem heyeti karşı görüşlerini kayda geçirir; bu güvence ilk seçim takvimini belirsiz durduramaz. Sonuca etkili açık ve ağır ihlal tespit edilirse seçim tümünden durdurulmadan yalnız hukuka aykırı aşama Yüksek Seçim Kurulu kısa takvimiyle yenilenir.

İlk seçimlerde veri aktarımı, sandık sonuç akışı, adaylık belgeleri, kura kayıtları, kamu yayıncılığı ve dijital görünürlük için geçici teknik altyapı önceden ilan edilir. Bu altyapı Kurulun karar yetkisini devralamaz; eksiklikler seçmen iradesini veya adaylık eşitliğini zedelemekten giderilir.

## **Geçici Madde 7 – Kamu Yönetimi, Personel ve Liyakat Geçiş**

Mevcut kamu görevlileri kazanılmış hakları ve hukuki statüleri korunarak görevlerine devam eder; geçiş toplu tasfiye, keyfî görevden alma veya siyasi rövanş aracı yapılamaz. Kamu görevine ilişkin usuller bir (1) yıl içinde liyakat, tarafsızlık ve yargı yolu esaslarına uygun hâle getirilir.

Üst kamu yöneticileri ilk yıl içinde uzmanlık, etik güvenilirlik, kriz yönetimi, dijital yeterlik, mali sorumluluk, hizmet kalitesi ve ölçülebilir performans ölçütleriyle yeniden değerlendirilir; görev güvencesi, savunma ve yargı yolu korunur.

Yeni liyakat şartları geçmişe yürütülerek kazanılmış hakları kaldıramaz. Ancak ağır çıkar çatışması, sahte belge, kesin mahkûmiyet, kamu görevine engel hâl ve açık liyakat yoksunluğu kanuni usulle değerlendirilir.

Açık liyakat yoksunluğu yalnız objektif kayıt, görevin zorunlu niteliğiyle doğrudan bağlantı, savunma hakkı ve yargı yolu korunarak değerlendirilebilir; kişisel görüş, geçmiş meşru faaliyet, sendikal tercih, yaşam tarzı veya siyasi rövanş gerekçesi yapılamaz.

## **Geçici Madde 8 – Yerel Yönetimler ve Yerel Seçimlere Geçiş**

Mevcut yerel yönetim organları, görev süreleri sona erinceye veya Anayasaya göre yapılacak ilk yerel seçimlere kadar görevlerine devam eder; yerel irade, süreklilik ve yargı yolu korunur. Büyükşehir, il, ilçe ve belde belediye başkanlığı ile muhtarlık seçimlerinde bireysel adaylık ve parti kurumsal adaylığı yasağı ilk yerel seçimden itibaren uygulanır.

Geçiş döneminde görevden uzaklaştırma, geçici görevlendirme, bütçe, borçlanma, sosyal yardım, ruhsat, denetim ve yerel kaynaklar seçim sonucunu etkileme veya yerel iradeyi ortadan kaldırma aracı olarak kullanılamaz.

## **Geçici Madde 9 – Bütçe, Mali Yönetim ve Kamu Hizmetlerinin Sürekliliği**

Yürürlük tarihindeki bütçe ve mali işlemler, Anayasaya aykırı olmadıkları ölçüde bütçe yılı sonuna kadar uygulanır; zorunlu hâllerde geçici bütçe 108. maddeye göre yapılır. Geçiş harcamaları 54, 103 ve 108. madde güvencelerine tabidir.

İlk bütçeden itibaren kamu harcamaları plan hedefleri, performans göstergeleri, stratejik kapasite, kamu hizmeti kalitesi ve Sayıştay denetimiyle ilişkilendirilir; 54 ve 103. madde kapsamındaki denetim raporları yayımlanır.

Geçiş gerekçesiyle hakların asgari çekirdeği, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, afet hizmetleri, personel ödemeleri, borç yükümlülükleri ve zorunlu hizmetler aksatılamaz.

## **Geçici Madde 10 – Mevcut İşlemler, Siyasi Partiler, Güvenlik Sürekliliği ve İlk Uygulama Dönemi**

Bu Anayasa yürürlüğe girmeden önce yapılmış idari işlemler, sözleşmeler, atamalar, ruhsatlar ve izinler; hukuk güvenliği, kazanılmış hak, hizmet sürekliliği ve hakların korunması gözetilerek, Anayasaya aykırı olmadıkları ölçüde geçerliliğini sürdürür.

Aykırılık taşıyan mevcut işlemler, yetkili idari veya yargısal mercilerce makul sürede Anayasaya uygun hâle getirilir. Süreç, hizmetleri durdurma, kazanılmış hakları

keyfî ortadan kaldırma veya yeni Anayasanın uygulanmasını geciktirme aracı olarak kullanılamaz.

Siyasi partiler, yeni Anayasaya aykırı olmayan faaliyetlerini sürdürür. Yürütme ve yerel yürütme makamlarının parti kurumsal adaylığına kapalı olması ilk ilgili seçim takvimiyle uygulanır; bu geçiş partilerin yasama, temsil, eleştiri ve yerel karar organları alanındaki işlevlerini zayıflatmaz.

Güvenlik, kolluk, istihbarat, sınır güvenliği, siber güvenlik, afet ve zorunlu hizmetler geçiş döneminde kesintisiz yürütülür. Bu hizmetler haklara, sivil otoriteye, tarafsızlığa, liyakate, ölçülülüğe, yargı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi denetimine bağlıdır; seçim, yargı, medya, sivil toplum veya anayasal kurumlar üzerinde baskı aracı yapılamaz.

Geçiş dönemi güvenlik faaliyetleri seçim süreci ve anayasal kurumlar üzerinde fiilî baskı doğuracak biçimde yoğunlaştırılmaz; zorunlu gizlilik saklı kalmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine düzenli ve denetlenebilir raporlama yapılır, yargı yolu kapatılmaz.

Yeni anayasal düzenin ilk üç yılında kamu hizmeti kalitesi, seçim güvenliği, yargıya erişim, ihale ve imar şeffaflığı, açık veri, plan-bütçe bağlantısı, stratejik kapasite, kamu personeli liyakati ve yolsuzlukla mücadele öncelikli uygulama alanlarıdır; gecikme Anayasanın uygulanmasını erteleme sonucu doğuramaz.

Kritik teknoloji ve stratejik sektörlerde ilk üç yıl içinde millî kapasite haritası hazırlanır; uygulama rekabeti, liyakati, mali disiplini, fikrî mülkiyeti ve Sayıştay denetimini zedeleyemez.

Afet, salgın, enerji, su, gıda, siber güvenlik, sınır güvenliği ve finansal istikrar alanlarında ilk yıl içinde risk kaydı, görev zinciri, tatbikat ve kamuya açıklanabilir hazırlık raporu oluşturulur.

İlk üç yıl içinde yargıda makul süre, gerekçeli karar kalitesi, dijital dosya yönetimi, içtihat uyumu ve mahkemeye erişim; kamu yönetiminde hizmet süresi, vatandaş memnuniyeti, maliyet, hata oranı ve şikâyet çözümü öncelikli iyileştirme alanlarıdır.

İlk yıl içinde bütçe, ihale, imar, afet, kamu hizmeti, plan hedefi, performans göstergesi, malvarlığı, çıkar çatışması ve gerçek faydalanıcı kayıtları açık, doğrulanabilir ve denetlenebilir düzene alınır; kişisel veriler, millî güvenlik ve meşru gizlilik korunur.

Bu öncelikler, hakların özünü, yargı yolunu, yerel iradeyi, seçim güvenliğini, mali disiplini, Sayıştay denetimini ve kamu hizmetlerinin sürekliliğini zayıflatacak biçimde uygulanamaz.

Geçiş işlemleri gerekçeli, kayıtlı ve denetlenebilir olur. Geçiş gerekçesi; adaylık, liyakat, yargı, seçim, bütçe, denetim, haklar ve anayasal kurum güvencelerini erteleme, daraltma veya etkisiz kılma sebebi yapılamaz.

İlk uygulama döneminde seçim verisi, liyakat havuz kayıtları, yargı iş yükü, Sayıştay denetim kapasitesi, Devlet Planlama Teşkilatı veri altyapısı, yürütme teşkilatı görev haritası, yerel hizmet sürekliliği ve kamu hizmeti göstergeleri için koordineli uygulama programı hazırlanır. Program; hakları, seçimleri, yargıyı, bütçeyi veya kamu hizmetlerini erteleme gerekçesi yapılamaz.